

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
SOOME-UGRI OSAKOND

Sigrit Jõgi

SETO JA LUTSI SÕNAVARA VÕRDLUS

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Karl Pajusalu

Tartu 2016

Sisukord:

Sissejuhatus	4
2. Ülevaade setode asualast ja keelest.....	6
2.1 Setode asuala ja ajaloolised kontaktid.....	6
2.2 Seto murdekeele erijooned	9
3. Ülevaade lutside asulast ja keelest	11
3.1 Lutside asuala ja ajaloolised kontaktid.....	11
3.2 Lutside murdekeele erijooned	16
3.2.1. Lutsi häälikulised erijooned.....	16
3.2.2 Morfoloogilised erijooned	16
4. Seto ja Lutsi omapärase sõnavara võrdlus	18
4.1 Omasõnad	18
4.1.1 Omapäraseid tüved.....	18
4.1.2 Tuletised.....	20
4.1.3 Liitsõnad	21
4.2 Laensõnad.....	24
4.2.1. Vene laensõnad	24
4.2.2 Muud laensõnad	26
5. Seto murrakute ja lutsi sõnavara võrdlus	27
5.1 Omasõnad	29
5.1.1 Omapäraseid tüved.....	29
5.1.2. Tuletised.....	32
5.1.3 Liitsõnad	37
5.2 Vene laensõnad.....	40
Kokkuvõte	41

Kirjandus	44
Comparative study of Seto and Lutsi vocabulary. Summary.....	47
Lisa 1 Seto kolme murraku ja Lutsi sõnavara võrdlus.....	49

Sissejuhatus

Kes on setod, seda teavad pea kõik eestlased. Paljudele aga võib tulla üllatusena, et ka Kagu-Lätis asuva Ludza linna alal on kunagi elanud lõunaeestlased, lutsid, kellel on muistseid sidemeid setodega.

Minu bakalaureusetöö esmaseks eesmärgiks on välja selgitada Seto ja Lutsi keeletava ühisest omapärasest sõnavarast sõnad, mis esinevad ainult neis kahes murdes, sh huvitavamad omasõnad, tuletised ja liitsõnad ning kui palju ja milliseid laensõnu on nende murrakute ühisest sõnavaras.

Töö teises põhiosas võrdlen Seto murrakute eripärasemaid sõnu Lutsi sõnadega, et välja selgitada, millise kolme murrakuga – idaseto, lõunaseto või põhjasetoga – on Lutsi sõnavara poolest kõige sarnasem.

Töö tähtsus seisneb selles, et varem pole Seto ja Lutsi sõnavara süstemaatiliselt võrreldud ning see oleks vajalik just lutside keeletava kujunemise uurimise seisukohalt. Samuti on töö teema üldiselt väga huvipakkuv. Selle võrdluse järgi on võimalik sõnavara põhjal selgeks teha, millisest Setomaa osast lutsid algselt pärit võisid olla.

Käesoleva töö esimese põhiosa uurimisaineseks on Seto ja Lutsi eripäraseid sõnad. Seto ja Lutsi unikaalsed ühissõnad olen analüüsimiseks võtnud „Väikese murdesõnastiku“ (VMS) elektroonilisest andmebaasist (portaal.eki.ee/dict/vms), kus on olemas sõnu peaaegu kõigilt Eesti murdealadelt ning sõnaartikkel sisaldab märksõna koos selle murdevariandi ja vormiga, levikuandmeid ja tähenduspiirkonna viidet (VMS: 5–6). Olen selgitanud välja sõnad, mis on üles märgitud ainult Seto ja Lutsi murdekeelest.

Analüüsis oma töös Seto ja Lutsi ühiseid sõnu, jagan sõnavara vastavalt päritolule ja struktuurile rühmadeks (omasõnad, tuletised, liitsõnad, laensõnad). Toon välja huvitavamad omatüved ehk tüved, millel pole teada laenuallikat ning vasteid võib leida sugulaskeeltes. Nende sõnade päritolu väljaselgitamiseks olen kasutanud „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ (EES). Laensõnade määramisel on olnud abiks ka Mari Musta raamat „Vene laensõnad eesti murretes“ (2000), sest suur osa laene on pärit vene keelest.

Töö teises osas kõrvutan Seto murrakute eripärast sõnavara, mida on esile toonud Kaja Teder oma magistrیتöös „Kolme Seto murraku sõnavara võrdlus“ (2015), Lutsi sõnadega. Olen leidnud Lutsi vasted 183 Seto murrakute sõnale. Vastete leidmiseks kasutasin jällegi „Väikest murdesõnastikku“, kust püüdsin filtreerimise abil leida igale Seto murraku sõnale Lutsi murraku vaste. Mõne sõna, mida murdesõnastik ei sisaldanud, leidmisel on olnud abiks „Eesti murrete sõnaraamat“ (EMS) ning „Lõunaeesti keelesaarte tekstid“ (Mets jt 2014).

2. Ülevaade setode asualast ja keelest

See peatükk esitab kõigepealt lühiülevaate setode ajaloolisest asualast ja kontaktidest, seejärel käsitletakse Seto murraku keelelisi erijooni.

2.1 Setode asuala ja ajaloolised kontaktid

Setod on etniline grupp Kagu-Eestis, Setomaal, kes räägivad Seto murret, on õigeusklikud ning on ülejäänud Eestist eristuva grupina suutnud jääda truuks vanadele traditsioonidele. Setode ajalooline asupaik jääb Eesti Vabariigi kaguosasse ja Vene Föderatsiooni Pihkva oblasti Petseri rajooni (Toe 2013: 45), vt kaart 1.

Kaart 1. Seto murrakud eesti murdekaardil (ISe – idaseto, PSe – põhjaseto, LSe – lõunaseto (VMS)).

Setosid peetakse eestlastega väga tihedalt seotud, kuid erinevaks kujunenud ajalooja läänemeresoomede väikerahvaks. Kultuuriline erinevus ülejäänud Eestist tuleneb Setomaa paiknemisest piirialal, kus seda ümbritsevad mitmed erinevad rahvad, kultuurid ja usud (Valk jt 2009: 5). Olles väljaspoolt vaatlejate jaoks kui midagi võõramaist ja eestlastest erisugust, on setod kogukonnana alles Eesti iseseisvumise taastamisest saadik hindama hakanud oma kultuuritraditsioone ning end identifitseerima setodena (Kaiser jt 2006: 944).

Praeguseni on palju ebaselget Setomaal elanud läänemeresoomlaste ja Võrumaa muinasasukate suhetes. On arvatud, et setode ja võrukeste kui samade läänemeresoomeliste põlisrahvaste identiteedi erinevuse võis põhjustada Liivimaa ja Pihkva valduste piir, mis neid kaheks omaette alaks lahutas. Kuigi võrukesi ja setosid on peetud põhimõtteliselt samaks rahvaks, on siiski näiteks Ida-Setomaa kultuurikontekstis palju erinevusi võrreldes muu Kagu-Eestiga. Seega võib ajaloolises mõttes setodest rääkida kui omaette läänemeresoomede rahvast. (Valk jt 2009: 156–157)

Hilisel rauaajal oli Setomaa kultuuriliseks piirialaks, kus puutusid kokku Loode-Venemaa, Eesti ning Läti rahvastiku kultuurijooned. Need rahvad on kõik ka osalenud Seto kultuuriprotsessides. 11.–13. sajandil, mil Setomaa tuumikalad olid Vene valduses, oli ülem- ja keskkihtide suhtluskeeleks vene keel, kuigi pole täpsemaid teateid hilisrauaaegse aja läänemeresoomlaste ja slaavlaste arvulise suhte ning nende kahe kogukonna keele- ja kultuuriipiiri kohta. Setomaa maapiirkondade arheoloogilistes ainetikes esineb ka leide, mis on seotud balti etnoste või läänemeresoomlastega. Latgalite kultuurinähtused võisid Setomaale edasi kanduda Piusa või Velikaja jõe veeteed pidi, kandudes edasi sisemaale. Kokkupuudetest skandinaavlastega on Setomaal vähe tõendeid, kuigi veel siiamani on setode rahvakultuuris säilinud pärimus setodest kui rootsi rahvast. (Valk jt 2009: 157–161)

Kokkupuuted ortodoksliku ristiusuga on mõjutanud oluliselt setode sõnavara, tuues sarnaselt teiste läänemeresoomlastega ka *rist*-tüvelised sõnad ja vene keele kristlikud põhimõisted (*ristima*, *ristiema*, *ristiisa*) ning nädalajaotuse. Siiski on ilmne, et

läänemeresoomlased säilitasid oma vanu traditsioone kauem kui venekeelne rahvas ning seda just keelebarjääri tõttu, kuna kirik oli slaavikeelne. (Valk jt 2009: 166–167)

Kui 17. sajandi alguseks oli Pihkvamaa elanikkond suuresti vähenenud, siis 1617. aastal sõlmitud Stolbovo vaherahuga hakkas Poolaga liidetud aladelt põgenikke sisse rändama. Järgnevatel aastatel elanikkond Setomaal pea kahekordistus. Järjekordseks elanikkonda laastavaks sündmuseks oli aastatel 1700–1721 kestnud Põhjasõda, mille tulemusena pages Setomaale palju inimesi ka Tartu- ja Võrumaalt. Kokkupuuteid lätlastega tõi 1850. a alguse saanud lätlaste (ja eestlaste) sisseränne Pihkva kubermangu, mis hoogustus 1860. aastatel. (Lillak jt 2009: 280)

F. R. Kreutzwald, kes uuris Pihkvamaa eestlasi ning täheldas, et pea pool Pihkva ja Liivimaa vahele jäävast alast on asustatud eestlastega, keda venelased pooleusulisteks kutsuvad. Siiski jõudis alles tänu Jakob Hurda seto-alasele uurimistööle (avaldatud 1904. a Helsingis) laiemas keelepruuki nimetus *setu* rahvas või *setukesed*. (Lillak jt 2009: 286)

Setode jaoks polnud enne 1920. aastat Eesti ja Venemaa idapoolne piir kindlalt tajutav. Koos venelastega elati koos ning oldi nii-öelda venelaste alluvuses, ühiselt käidi kirikutes ning samad olid ka matmispaigad. Samamoodi hajusana kui idapiir oli tajutav ka Setomaa lõuna- ja edelapiir. Praegu pole teada, kui kaugemale ulatus muistne läänemeresoome asuala lõunasse, kuid on kindel, et see küündis üle praeguse Läti piiri. (Valk jt 2009: 6)

Varasemalt koosnes Setomaa 11 vallast ja Petseri linnast, kuid tänapäeval on see jagunenud Võrumaa, Põlvamaa ja kontrolljoone taguse Petseri rajooni vahel kolmeks osaks. Seetõttu on setode elu nii praegu kui ka minevikus olnud nii-öelda kahe maailma piiril, jäädes Venemaa (Idariigid) ja Eestimaa (Lääneriigid) vahele. (Sarv 1995: 5)

Veel enne Eesti taasiseseisvumist vaadeldi setosid ja Setomaad Eestist lahusolevana ning alles 1991. aastast hakati setosid uhkusega kaasama omanäolise osana ka Eesti kultuuri. Nüüd püütakse setode ja Setomaa abil ennistada kujutelma, kuidas eestlased vanasti elasid. Nostalgiliste turistide jaoks on see tõmbepunktiks, mis võimaldab niimoodi justkui naasta oma juurte juurde tagasi. (Toe 2013: 19–20)

1994. aastal loodi Setomaa Valdade Liit nelja Eesti poolele jääva valla alusel (Mikitamäe, Värskas, Meremäe, Misso valla Luhamaa osa). Pärast selle liidu loomist tekkis Seto liikumise tulemusena mitmeid seto kultuuri arendamise eesmärgiga organisatsioone (ibid, 664). Samal aastal leidis Obinitsas aset ka esimene Seto Kuningriik. Aastal 1995 hakkas ilmuma ajaleht Setomaa ning trükkis avaldati ka Anne Vabarna 1920. aastatel kirjutatud seto eepos „Peko“. Seoses Tartu rahu lepinguga muutus päevakajaliseks 1980. aastate lõpus Eesti-Vene piiriküsimus, mis mõjutas tugevalt setosid, kuna nende elu oli seotud Venemaa ja Petseri rajooniga. (Toe 2013: 20–21)

Setodel, kes 2002. a Seto kongressil end eraldi rahvaks kuulutasid, on tänapäeval oma eepos, hümn, lipp, muuseumid, setokeelne ajaleht, oma kuningriigi päev, rahvusvärvid, rahvarõivad ja ehted, st paljud väikerahvale olulised sümbolid – nii on hinnanud setode seisukorda tuntud seto kultuuri uurija Mare Piho (Piho 2003: 127).

2.2 Seto murdekeele erijooned

Eesti dialektoloogias traditsiooniliselt Võru murde idarühma arvatavad Seto murrakud teeb eriliseks nende ajalooline paiknemine Eesti ja Vene piirialal. Ühelt poolt on Seto murrakud suutnud säilitada arhailisi jooni, kuid vene keele mõju on kaasa toonud rohkelt laensõnu ning venepäraseid hääldusmuutusi. Tuntumad murrakualad Setomaal on põhjaseto ala, mille keskuseks on Värskas ümbrus, ja lõuna- ehk lääneseto, mis hõlmab Meremäe, Obinitsa ja Petseri ümbrust (Toomsalu 1995: 9, 11). Kolmas oluline seto murrak on idaseto, mida on kõneldud Irboska ümbruses.

Rohkesti esineb Seto murrakutes palatalisatsiooni eesvokaalses ümbruses ning seda just tugeva vene keele mõju tõttu (Keem, Käsi 2002: 32). Seto keele kõige eripärasemaks jooneks võibki pidada hääldust, milles on mitmeid piirkonna vene murdega sarnaseid jooni. Näiteks nn venepärane palatalisatsioon, kus palataliseeritud konsonandi järel võib kuulda *j*-laadset siirdehäälikut: *nikk* ‘nokkis’, *tekk* ‘tegi’. (Pajusalu 2009: 188)

Samuti on seto häälduse oluliseks tunnuseks tugev sõnalõpuline *h*, mis asendab mõnikord ka larüngaalklusiili, nt *külh* 'küll', *mõtõh* 'mõte'. Võrost eristavaks morfoloogiliseks tunnusteks on setos näiteks saava käände lõpp *-st*: *kinäst* 'kenaks', *tsirgust* 'linnuks'. Süntaksi olulise erijoonena võib setos välja tuua reeglipärase tagaeituse, milles on eitusvorm, mis põhiverbile järgneb, muutunud kliitikuks, nt *tahaś* 'ei tahtnud', *tohi_i* 'ei tohi'. Sõnavara osas eristab setot muust lõunaeestist eelkõige vene laensõnade rohkus, nt *hiitra* 'kaval', *paaba* 'vana naine', *tsasson* 'külakabel'. (Pajusalu jt 2002: 189)

Eriti idapoolsele seto murdetavale on iseloomulik veel näiteks sõnaalgulise vokaali ette *j* hääldamine: *jel'l'ime* pro *el'l'ime* 'elame', *jüüse* pro *üüse* 'öösel'. Samuti on seto erijooneks geminaadi lühenemine helitu vokaali ees: *koblk* ~ *koplk* 'kopikas', *vogl* 'vokid'. Häälikumuutustest on Seto murrakule omane sõnaalguline *jõ > e*, nt sõnades *égi* om. *î* ~ *iù* 'jõgi', *ehv* 'jõhv'. Rohkesti esineb Seto keeletavas vene keele mõjul ka palatalisatsiooni eesvokaalses ümbruses. (Keem, Käsi 2002: 19–23)

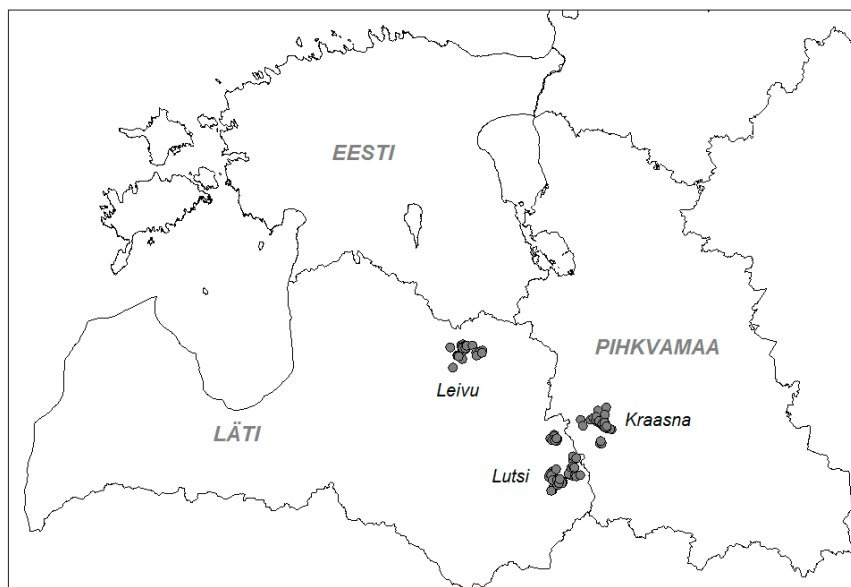
Seto murrakutes esineb ka mitmeid lokaalseid eriarenguid. Seto keeleala sisemiste murdeerinevuste põhjuseks võib pidada erinevaid keele- ja murdekontakte. Põhjaseto murrak on mitmeti lähedane Räpinaga (madaldunud järgsilpide kõrged vokaalid, *e*-minevik jms). Lõuna- ehk lääneseto murrak on lähedasem Vastseliinaga, seda eriti arhailiste keelevormide sarnase esinemise tõttu. (Pajusalu 2009: 190; Keem, Käsi 2002: 22–23) Idaseto murrak on kõige kiiremini kadumas ning sellest on vähem keelenäiteid, kuid sealgi on säilinud mitmeid ainulaadseid keelendeid. (Pajusalu 2009: 189–190)

3. Ülevaade lutside asulast ja keelest

Lutsi keelesaare ajaloolises kujunemises on tänaseni mõndagi ebaselget, kuid nende keelise eripära põhjal on ilmne, et nad on seotud idapoolse lõunaeeesti, eriti seto keelealaga. Järgnevalt tehakse ülevaade lutside ajaloolisest asulast, kontaktidest ja keelilisest omapäras.

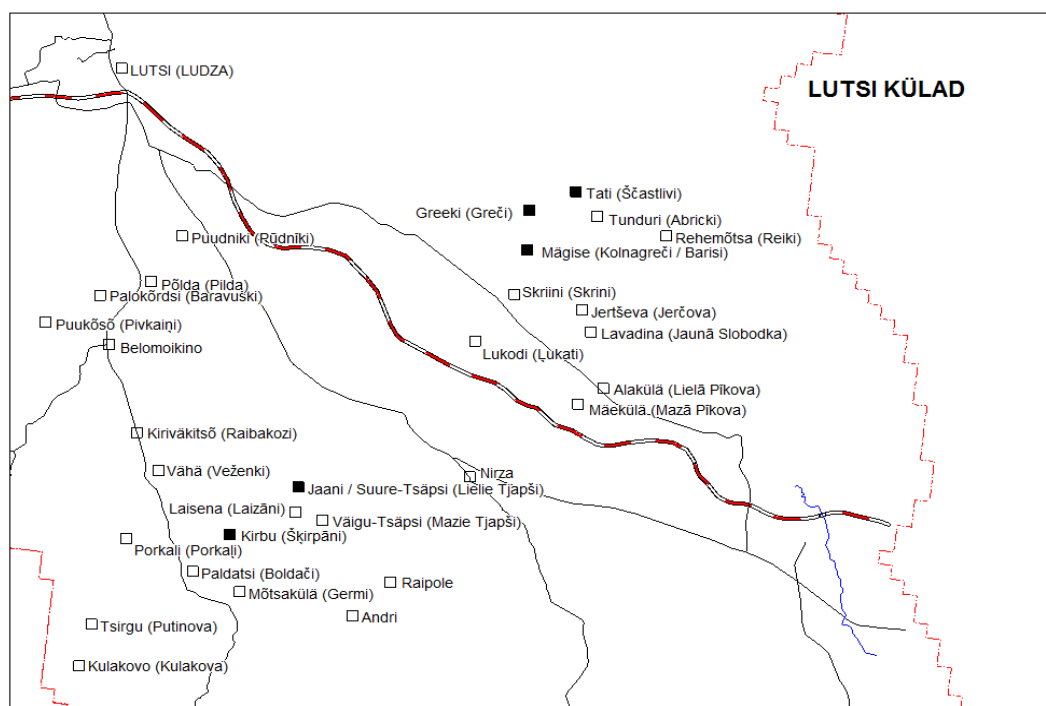
3.1 Lutside asuala ja ajaloolised kontaktid

Lõunaeeesti kolme keelesaare – Leivu, Lutsi ja Kraasna – hulgas on Lutsi keskse asendiga, vt kaart 2.

Kaart 2. Lõunaeeesti keelesaared (Päll 2014).

Veel paaril viimasel sajandil oli Kagu-Läti Ludza linna ümbruskond elupaigaks paljudele lõunaesti juurtega inimestele. Sealkandis võis veel 19. sajandi lõpus kuulda pea viiekümnes külas eripärast lõunaesti murdekeelt. Elanikud ise nendes külates ütlesid end rääkivat *maakeelt* või *maavärki* ‘maakeeli’ ning ennast nimetasid nad *maarahvas*. Lutside nimetus on tulnud Ludza linna järgi, mille ümbruses lutsid elasid (Balodis 2014), vt kaart 3.

Kaart 3. Lutsi külad (Päll 2014).

Üks esimesi põhjalikemaid käsitlusi lutsidest on Oskar Kallase raamat “Lutsi maarahvas” (1894). Oskar Kallas võttis esmakordselt lutsidest kuulates 1893. aastal ette reisi Vitebski kubermangu Lutsi kreisi. Sealsetele eestlastele andis ta nimeks Lutsi maarahvas kahel põhjusel: eristamaks neid uuematest eesti sisserändajatest ning seetõttu, et sõna *eestlane* oli toona veel Lutsis tundmatu ning Eestiski alles hiljuti kasutusele tulnud sõna. (Kallas 2015: 60–61) Kallas käsitles oma uurimustes Lutsi keelesaare kõrval ka Kraasna keelesaart, avaldades mitmeid eestikeelseid töid oma üleskirjutiste kohta. (Balodis 2014)

Varasemad uurijad on täheldanud lutside viitamist oma päritolupaigale kui „Rootsi kuninga maale“. Kallas kirjutab, et lutsid väitsid ise endid tulnud olevat sõja ajal “Roodzi maalt”. Eesti oli 17. sajandil tõepoolest Rootsi kuningriigi osa ja selle mõju all. Kallas on kindel, et lutsid on tulnud enne Vene valitsusaja algust, kuid mitte enne Rootsi valitsuse algust, kuna teavad peale paari rootsikeelse sõna (näiteks: *säng*, *pung*) ka *Roodzi* nimetust. (Kallas 2015: 74) See kinnitab üht levinumat teooriat, et lutsid on Põhjasõja-aegsed põgenikud või katoliku usku eestlased, kes on pagenud Eestist (täpsemini Kagu-Eestist), kui see Rootsi võimu all oli.

Lutside Lõuna-Eestist väljarände algusajaks arvab Oskar Kallas olevat 17. sajandi keskpaiga, mis ühtlasi kattub rahva ütlustega, et nad 4–6 põlve tagasi sinna elama hakkasid tulema. Väljarände põhjuseks on Lutsi rahvas välja toonud väljakannatamatu orjuse, sõja ja nälja. Lutside väljarände tõestuseks Lõuna-Eestist võib pidada lisaks keelelisele sarnasusele ka külanimedele sarnasust. (Kallas, 2015: 74–76)

Sarnaselt Kallasega arvas ka Heikki Ojansuu, et lutsid on kas tulnud või toodud Põhjasõja ajal Liivimaalt. Nii eestlasi kui ka lätlasi Liivimaa piirialadelt müüdi pärisorjadeks Ludza mõisaomanikele. (Mela 2007: 31)

Arvestades Lutsi murdekeele heterogeensust, on siiski tõenäone, et lutside eraldumine eestlastest toimus mitme (rände)lainena ning osa lutsidest on tulnud ka Vene võimu- piirkonda kuulunud idapoolsetelt nn Seto aladelt. (Balodis 2014)

Kallas nimetas oma uurimuses neli valda, kus Lutsi maarahvast toona 19. sajandi lõpus elas või oli varem elanud. Nendeks on Mihailova vald (898 inimest), Põlda vald (1913 inimest), Nersa vald (1156 inimest) ja Janovoli vald (420 inimest). Inimeste arvu tuleb aga väiksemaks kahandada, kui võtta arvesse, kui paljud neist tegelikult *maakeelt* rääkisid. Näiteks Mihailovas oli kümne küla peale ainult 40 inimest, kes veel eesti keelt mõistsid. Keele valdajate vähesus ei pane imestama, kuna paljud sealsed eestlased olid Lutsi keelt harva kasutanud juba lapsepõlvest saadik. Läti keel oli maarahval tulnud emakeele asemele ning mõisteti ka vene keelt. (Kallas 2015: 65–68)

Kokkuvõtvalt Lutsi külades elavate eestlaste hulka hinnates jõudis Kallas järeldusele, et eesti keele oskajaid oli umbes 800, seda isegi arvestades ka kõiki neid, kes ainult vaevu keelest aru said (Kallas 2015: 70).

Kallas märgib, et lutsid elasid tihedalt külades koos, talud ja majad olid üksteise ligidal. Erinevalt Eestist esines suitsutaresid harva ning kindlasti leidis igas majas üks pühapiltidega ehitud toanurk, kus lutsid katoliiklastena *paatreid*, *tervetatusid* ja muid palveid lisaks *ristikeizi* ettelõõmisele lugesid. Usk tähendas toona Ida-Lätis rohkem kui rahvus. Sealsete eestlaste jaoks oli maamees ainult see, kes oli katoliku usku, mitte näiteks vene õigeusku, neid nimetati venelasteks (Kallas 2015: 82, 87).

Kui muutus kirikukeel, hakati lutside keelt põlgam. Neid, kes läti keelt ei osanud, peeti rumalateks, ja lutside sotsiaalne staatus langes nii juba 19. sajandi teisel poolel. Peale läti keele tõrjus Lutsi maakeelt välja ka vene keel, milleta kohtus ega koolis läbi ei saanud (Kallas 2015: 73).

20. sajandi esimesel poolel dokumenteerisid lutside sotsiaalset olukorda ja ka keeleolusid ning keelelist omapära mitmed teadlased, sealhulgas soomlane Heikki Ojansuu, kes 1911. aastal kirjutas üles rohkesti lutside keelenäiteid. Teisteks olulisemateks uurijateks olid Paulopriit Voolaine ja August Sang, kes Eesti iseseisvuse ajal enne Teist maailmasõda lutside juures käisid. August Sang koostas suure väärtusega ülevaated lutside murdekeele morfoloogia ja fonoloogia kohta, kirjutades üles 98 nimisõna käändeparadigmad ja 82 tegusõna pöördeparadigmad. (Balodis 2014)

Paulopriit Voolaine kogus juba nooruspõlves 1920.-1930. aastatel lutside jutustusi, neid kuulmise järgi üles kirjutades; pärast Teist maailmasõda osales ta lutsi helisalvestuste tegemisel. Voolaine eesmärgiks oli lutside muutmine eestlasteks. Lutside uurimisega tegeles ta terve oma elu ning lutsid olid talle kutsumuseks ja suureks kireks – tema töö polnud pelgalt teaduslik. 1950.-1970. aastatel veetis Voolaine ka oma mitmed suvepuhkused lutside juures. Eesmärk panna lutsisid mõistma oma identiteeti ja et see jääks kestma ka tulevikus, oli see, millele Voolaine keskendus. Ta oli mõelnud praktilise

lutsi kirjakeele loomisele, mida saaksid kasutada ka tavainimesed ning mis võiks lõpuks viia tema eesmärgini – eesti keele õpetamiseni Lutsimaa koolides. (Balodis 2014)

Sanga arvamused lutside tuleviku kohta aga lahknesid Voolaine omadest. Kõige tõenäolisemaks teeks oli Sanga arvates lutside täielik assimileerimine kohalike lätlastega, mis juba 1930. aastal täies hoos oli. Vastasel juhul oleks Sanga arvates lutsid paratamatult saanud muust maailmast eraldatud „elusaks etnograafiamuuseumiks“ ilma edasiste arenguvõimalusteta. (Balodis 2014)

Tänapäeval on lutside peamiseks uurijaks ja dokumenteerijaks Hannes Korjus. Ta on avaldanud hulganisti materjale lutside keelekogukonna kohta ning ka lutside ajaloo ning Lätis elavate eestlaste kogukondade kohta üldiselt. Tema teoste hulka kuuluvad ka näiteks 2003. aastal ilmunud lätikeelne raamat Lutsi muinasjuttudest ning 2011. aastal avaldatud uurimus Läti eestlastest „Lätimaal eestlasi otsimas“. (Balodis 2014)

Teiseks tänapäeva Lutsi keele ja kultuuri uurijaks on Uldis Balodis, kes alustas lutside uurimist 2013. aasta aprillis. Ta on külastanud enamikku nendest küladest, mida omal ajal Oskar Kallas kirjeldas lutsi küladena. Mõned neist küladest on praegu vähe asustatud ning suure tõenäosusega kaovad varsti täielikult, näiteks Ščastļivi (ehk *Tati küla*), mis oli Teise maailmasõja eelsel ajal üks põhilisi Nirza piirkonna (läti k. *Nirzas pagasts*) Lutsi külasid. Mõned külad on aga suhteliselt elujõulised ning võib loota, et neis jätkub elu veel aastaid. (Balodis 2014)

3.2 Lutsi murdekeeles erijooned

Selles peatükis on välja toodud lutsi murdekeeles erijooni, nii häälikulised kui morfoloogilised erijooned. Samuti esitatakse mõned sarnased jooned seto murrakutega.

3.2.1. Lutsi häälikulised erijooned

Lutsi murdekeeles on üldiselt hästi säilinud *h*, mis võib olla venepäraselt tugev ning seetõttu sarnaneda häälduselt idasetole. Setoga ühendavaks tunnuseks on Lutsi murdes veel *st*-lõpuline saav kääne, nt *tervest* 'terveks', *and'ist* 'andeks'. (Pajusalu jt 2009: 192).

Konsonantide (*b, d, f, g, h, k, m, n, p, s, š, t, v, z, ž, q*) hääldamine on Lutsi murrakus suuresti samasugune nagu seto keeles ning sageli esineb ka kõrisulghäälik (Balodis 2014). Üheks latgalipäraseks jooneks Lutsi murrakus on pikkade vokaalide diftongistumine, nt *koùld* 'kuulis', *soùr* 'suur', mida esineb ka lõunaetos (Mets jt 2014: 17).

Lutsi vokaalid *i, e, ä, ö, ü, a, o, u, õ, y* võivad olla nii pikad kui ka lühikesed, ülipikad *e* ja *ö* ning ka *o* ja *õ* aga kõrgenevad või diftongistuvad. Sarnaselt läti keelele ja teistele läänemeresoome keeltele asub rõhk üldiselt esimesel silbil. Eranditeks on ainult tegusõnade eitus nagu näiteks *olõ-õiq* 'ei ole' ja *anna-as* 'ei andnud', kus on verbi tüvele liituval eitussõnal üldjuhul suurem rõhk kui esimesel silbil. (Balodis 2014)

3.2.2 Morfoloogilised erijooned

August Sang on Lutsi murdekeeles noomenimorfoloogias toonud välja kolmteist käänat. Reeglina on lause alus nimetavas käändes, mitmuse nimetav moodustatakse, lisades mitmuse tunnuseks larüngaalklusiil *-q* genitiivi vormile. Lutsis väljendatakse omamissuhet alalütleva käände ja *olema*-verbi kolmanda isiku vormiga, nt *timäl um* 'tal on'. Sarnaselt teiste lõunaesti murretega on Lutsis sisseütleva käandel pikk ja lühike vorm. Siiski pole kõigi käändsõnadega võimalik moodustada kaht sisseütleva vormi. (Balodis 2014)

Illatiivi käänelõpuna esineb Lutsis tavaliselt *-(h)he ~ -(h)hõ* (nt *puhtahe* ‘puhtasse’), sageli kasutatakse selle asemel ka alaleütleva lõppu *-le ~ -lõ* (nt. *karmanilõ* ‘taskusse’, *taivatõ* ‘taevasse’). Inessiivi lõpuks on enamasti sarnaselt idavõro ja setoga *-h*, kuid esinevad ka arhailine *-hn* ja sellest lühenenud *-n*. Komitatiivi ehk kaasaütleva käände lõpp on *-gaq* või *-ga* (nt *kõhuga* ‘jõuga’), mõnikord ka lõpp *-kka*. Abessiivis esineb sarnaselt võro ja setoga lõpp *-lda(q) ~ -ldä(q)*: *latšilda* ‘lasteta’, *küzümäldäq* ‘küsimata’). Terminatiivis, mida esineb Lutsi tekstides samuti üsna sageli, on lõpp *-niq*. (Mets jt 2014: 17–18)

Translatiiv võib Lutsi murdetavas olla kas setopäraselt *st*-lõpuline või võrupäraselt *s*-lõpuline; mõnikord kasutatakse translatiivi asemel ka nominatiivi. Komparatiivis on tunnuseks nii vanem *mb-* ~ *mp*-tunnus, mis on omane laiemalt lõunaeesti murretele, kui ka uuem *p*-tunnus, mis esineb ka lõunasetos. (Mets jt 2014: 17)

Erinevalt eesti, liivi, soome ja teistest läänemeresoome keeltest, kus eitusverbi vorm eelneb tegusõna tüvele, järgneb Lutsis enamasti klitiseerunud eitusvorm sarnaselt seto ja idavõroga põhitegusõna vormile. Selline tagaeitus, mis on levinud idavõros ja setos, on iseloomulik iseloomulik ka idasetole lähedase murdekeelega Kraasna keelesaarele (Balodis 2014; Mets jt 2014: 20).

Lutsi sõnavara on mõjutanud mitmed kokkupuuted läti (peamiselt latgale murde), poola, vene ja valgevene keeltega. Just sõnavara poolest on Lutsi murrakud väga sarnane idavõro ja setoga. Leivu keelesaare murdega võrreldes on Lutsi murrakutes siiski vähem läti laene. Poola keelest on Lutsi murrakutesse laenatud linna- ja mõisaeluga seotud sõnu, saksa laenudest tuntuim on näiteks sidesõna *aber* ‘aga’. Venekeelse koolihariduse ja kultuuri tõttu levis ka vene laensõnavara. Vene keele laensõnade rohkus on mõistetav ka Lutsi keelesaare paiknemise tõttu venekeelse Pihkvamaa lähistel. Mõnikord on vene laensõnad jõudnud aga lutside keelde latgali keele vahendusel. (Mets jt 2014: 18–19)

4. Seto ja Lutsi omapärase sõnavara võrdlus

Selles peatükis võrdlen Seto ja Lutsi omapärast sõnavara, mis on kirja pandud ainult nendelt aladelt. Analüüsitava sõnavara olen saanud „Väikesest murdesõnastikust“, leides selle elektroonilise andmebaasi abil kõik sõnad, mis on üles märgitud ainult Seto ja Lutsi murdekeelest. Tulemuseks sain 109 sõna, mis olen kõik jaotanud omasõnadeks, tuletisteks, liitsõnadeks, laensõnadeks ja muudeks laensõnadeks.

Omapäraste tüvede puhul (9) olen „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ (EES) kasutades proovinud leida tüvede päritolu ning iga tüve kohta käivat muud huvitavat informatsiooni. Tuletatud sõnu olen analüüsinud sõnaliigi ja tuletusliidete järgi.

Seto ja Lutsi unikaalses sõnavaras leidis ka 13 liitsõnu; olen samamoodi ka need sõnad rühmitanud sõnaliikide kaupa ning EES-i abil püüdnud ka liitsõna mõlema osise päritolu selgitada.

Laensõnad olen jaotunud kahte alapeatükki: vene laensõnad ning muud laensõnad. Vene laensõnu on 109-st sõnast 28 ning nendele sõnadele olen otsinud vene keelest võimaliku vaste, kasutades põhiliselt Mari Musta monograafiat (2000). Samuti olen muude laenude (4) puhul toonud välja sõna võimaliku päritolu.

4.1 Omasõnad

4.1.1 Omapärased tüved

Selles peatükis toon välja huvitavamad omatüved. Ainult Lutsis ja Setos esinevate sõnade hulgas on 9 sellist, mille tüvi on omapärane, st tuntud mujal eesti murdealal suhteliselt vähe, kuid nende tüvede päritolu on erinev.

hama/tsõma ‘mõistma, aru saama’ (VMS II: 37) – tüvi võib vastata vanale soome-ugri tüvele *šama-, mis tähendab ‘otse’ jm (SSA III: 150).

kiib/erdelemä ‘nihelema’ – nähtavasti omapärane deskriptiivtüvi, mis on eesti murretes piiratud levikuga, vrd Rõu Se *kiibõrdama* ‘nihelema’ (VMS I: 216). Kaheldav on selle tüve seostamine saksa sõnaga *kiebitzen* ‘kiibitsema’ (EES: 150).

niä/le ‘ometi’ (VMS II: 96) – sõna kasutatakse rõhutamiseks, võib olla seotud pronoomeni tüvega *niä*-, setos ka *koheniäle* ‘kuhugi’ (VMS I: 253).

pahi- ‘päris, täiesti’ (VMS II: 160) – omapärane tähendust intensiivistav sõna, võib olla deskriptiivse algupäraga.

robi ‘lohakas’ – ilmselt deskriptiivsõna, vrd põhjaeesti ja Krk *robane* ‘ropane’ (VMS II: 334).

rung/ma ~ runk/ma ‘ronima’ – ka Urv Se *rungam(m)a*-kujul (VMS II: 347), võib olla seotud *rong*-tüvega (lõunaeestis nasaalide ees *o > u*), mida on peetud deskriptiivseks nagu *roni*-tüvegi (EES: 434).

valma/hutma ~ valva/hutma ‘vilistama (äkki)’ (VMS II: 638) – samast tüvest ka Se Lut Lei *valmitsõma*, Lut *valmitsama* ‘vilistama’ (VMS II: 638), deskriptiivtüvi, sarnase tüvega samatähenduslikke sõnu esineb ka balti keeltes (läti *svilpot*, läti mrd *svalpot* jms (LVET: 633)).

viuh/ma ~ viuhk/ma ‘vehkima’ (VMS II: 696) – deskriptiivtüvi (vrd *vihtuma* jms). Sõna *viht* on häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi, kuigi seda on peetud ka vene laenuks, vrd *véhot* ‘heinatuust’ (EES: 601).

hälpä/mä ‘murdma (hundist)’ (VMS II: 746) – deskriptiivtüvi (vrd põhjaeesti murrete *nälpama* ‘näppama’ (VMS II: 121)).

Eelnev analüüs näitab, et valdav enamus neist omapärastest tüvedest on deskriptiivset algupära. Nende sõnade esinemine nii Seto kui ka Lutsi keeletavas näitab siiski, et need tüved ei saa olla hiliselt moodustatud.

4.1.2 Tuletised

Selles peatükis on tuletised jaotatud substantiivideks, adjektiivideks, adverbideks ja verbideks. Omakorda on nendes rühmades sõnad jaotatud vastavalt sõnas esinevale liitele.

4.1.2.1. Substantiivid

ime/ne ‘emake’ – *ke(ne)*-tuletis, märgib esemeid märkivatest sõnadest moodustatult tavaliselt füüsilist väiksust ning liitub genitiivtüvele (Kasik 2004: 128). Sõnas esineb vana deminutiivliide *-ne* (*-*nen*), mis ei ole enam eesti keelealal produktiivne, on aga tavaline soome keeles, nt *poikanen* ‘pojake’ (Kasik 2013: 177).

magõh(h)us ‘maius’ – *us*-liitega tuletis arhailisest adjektiivist *magõh(h)õ* ‘magus’. *us*-liide on üks tavalisemaid substantiivsufikseid eesti keeles (Kasik 2004: 93).

4.1.2.2. Adjektiivid

kulõjanõ ‘luitunud’ – *ne*-liide on eesti keele produktiivseim omadussõnaliide, suurem osa *ne*-tuletiste alussõnu tähistab ainet, või kokkupuudet selle ainega (Kasik 2004: 142).

kõdri/va ‘kõdrarikas’ – ebaproductiivne adjektiiviliide *-v* (*va*-tuletis). Harvaesinev adjektiiviliide (Kasik 2004: 167).

piser/m ‘piisk, tulesäde’ – tegemist võib olla deverbaaliga sõnast *piserdama* (tüvi *pisar*), mis on läänemeresoome-mordva tüvi (EES: 373), sel juhul on tuletusliiteks *-m(V)*. Kui

aga arvata tuletamist noomenitüvest pis- (vrd *pis/o* ‘piisk’), siis võib olla tegu ajalooliselt kahekordse tuletusega, kus kõigepealt tuletati substantiiv liitega -*VrV*.

4.1.2.3. Adverbid

algnõ/st ‘algusest’ – liide vastab elatiivi tunnusele -*st*.

4.1.2.4. Verbid

Verbe esines selles peatükis vähe, ainult -*a(h)ta* ja -(*a*)*ha* ning -(*a*)*hUt*- liidetega.

4.1.2.4.1. Liited -*a(h)ta* ja -(*a*)*ha*

kire/häss ~ kiräh/täss sg3 ‘kireb’, *mälehämä* ‘mäletsema’ – (*a*)*htA*-liide esineb enamikus läänemeresoome keeltest, lisaks veel saami, komi ja udmurdi keeles, *t*-täht võib lõunaeesti murretes assimileeruda. Eesti keeles on vasteks -*ata*-. (Juhkason 2011: 40)

4.1.2.4.1. Liide -(*a*)*hUt*-

loba/hhut sg 3 p ‘lobiseb’, *viibahtumma* ‘viibima’ – tegu on arhailise läänemeresoome momentaaniliitega, mis markeerib äkki toimuvat tegevust.

4.1.3 Liitsõnad

Analüüsitud sõnade hulgas oli palju liitsõnu. Iga osissõna kohta, millest liitsõna koosneb, on järgnevalt välja toodud selle võimalik päritolu. Sõnad on ka jaotatud vastavalt sõnaliigile. Omapäraste liitsõnade hulgas on palju taimenimetusi ning muid rahvapäraseid nimetusi, ilmneb ka üksikuid laensõnu.

4.1.3.1. Substantiivid

kikkahain (kikka+hain) ‘nurmenukk’ – rahvapärane nimetus (VMS: 222). Sõnast *kikas* ‘kukk’, mis on tõenäoliselt häälikuliselt ajendatud tüvi, on moodustatud omastavaline täiendosis *kikka*. *Kik(as)* võib olla sõna *kukk* variant, sest üksikutes tüvedes vastab läänemeresoome *u*-le lõunaeesti murretes ja liivi keeles *i* (EES: 154). Sõna *hain* on lõunaeesti murdevariant sõnast *hein*, mis on balti laen (läti *siens* ‘hein’, leedu *šienas* ‘hein’; EES: 73).

maajaritk (maarja+ritk) ‘mädarõigas’ – rahvapärane nimetus. Esiosis *maarja* lähtub sõnast *maargas* ‘vees hästilahustuv isomorfne kootava toimega aine’, murretes *maarja*, laenatud saksa keelest: *Marieneis* ‘seleniit’ (EES: 269). Ka sõna *ritk* on laenatud, selle vaste on vene sõna *пéдька* ‘rõigas’ (Must 2000: 332–333).

naritshain (narits+hain) ‘taim’ – *narits* on vene laensõna, tulnud vene sõnast *norica* ‘naarits’ (EES: 303), ja sõna *hain* on lõunaeesti murdevariant sõnast *hein*, mis on balti laen (läti *siens* ‘hein’, leedu *šienas* ‘hein’) (EES: 73).

orjapuu (orja+puu) ‘kibuvits’ – rahvapärane nimetus. Esiosas *orja* on ilmselt variant sõnast *ora*, mis on laenatud algindoirani sõnast *ārā, vrd *oga* ‘torkav teravik’, mis on läänemeresoome tüvi (EES: 333, 334, 338). Sõna *puu* on uurali tüvi (EES: 397).

pinitõbi (pini+tõbi) ‘lastehaigus’ – rahvapärane võrdlusnimetus, mis iseloomustab lapse haigust (laps jääb kõhnaks ja ulub nagu *pini* ‘koer’). Sõna *pini* ‘peni’ on läänemeresoome-permi tüvi (EES: 361). Sõna *tõbi* ‘haigus’ võimalikud laenuallikad on kas alggermaani *dawīni- või algskandinaavia *dawēn- (EES: 560).

põhkhiir (põhk+hiir) ‘rott’ – Sõna *põhk* on häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi (EES: 398), sõna *hiir* on soome-ugri tüvi (EES: 75). Liitsõna on moodustatud arhailise nominatiivse liitumise teel.

unõhain (unõ+haina) ‘taim’ – esiosis *unõ* on omastava käände vorm sõnast *uni*, läänemeresoome-mordva tüvi (EES: 578). Sõna *haina* on lõunaeesti murdevariant sõnast *hein*, mis on balti laen (läti *siens* ‘hein’, leedu *šienas* ‘hein’) (EES: 73).

var’okaetav (varo+kaetav(a)) ‘peegel’ – esiosis *var’o* on sõna *vari* omastava käände vorm, sõna lähtub algskandinaavia tüvest **warjōn* (EES: 593). Kesksõna *kaetava* on moodustatud verbist *kaema* ‘vaatama’, mis on läänemeresoome-saami või soome-ugri tüvi (EES: 114). Lõunaeesti murretes on rohkem levinud see sõna kujul *var’okaetuss* ~ *var’okaehtuss* ‘peegel’ (VMS: 649)

verevatsk (vere+vatsk) ‘verikäkk’ – esiosis *vere* on omastava käände vorm sõnast *veri*, mis on soome-ugri tüvi (EES: 198, 599). Sõna *vatsk* ‘õhuke odra- või rukkileib’ võib olla laen vene sõnast *vatrúška* ‘korp (küpsetis)’ (EES: 595).

vöörapai (vöö+rapai) ‘vöömõõk’ – Sõna *vöö* on soome-ugri või koguni uurali tüvi (EES: 622). Sõna *rapai* ‘rabaja’ on moodustatud verbist *rabama* (EES: 419).

4.1.3.2. Adverbid

kadoväega (kado+väega) ‘üliväga’ – Sõna *kado* on ilmselt seotud verbiga *kaduma* (**katoma*) ja sellest lähtuva noomeniga (**kato*). Sõna *väega* ‘väga’ on kaasaütleva käände vorm sõnast ‘vägi’, mis on soome-ugri tüvi (EES: 618).

tooläbi (tuulävi) (too+läbi) ‘sellepärast’ – Sõna *too* on näitav asesõna ning uurali tüvi (EES: 538). Sõna *läbi* on läänemeresoome tüvi, mille vanem tähendus on ‘ava’ (EES: 262).

maavärki (maa+värki) ‘maakeeli’ – Sõna *maa* on uurali tüvi (EES: 268), sõna *värk* on alamsaksa laen sõnast *werk* ‘töö, tegu’ (EES: 621), siin on tegemist selle sõna instruktiivi vormiga.

4.2 Laensõnad

Laensõnu on selles peatükis käsitletavate Seto ja Lutsi omapäraste sõnade hulgas silmatorkavalt palju. Suurema osa neist moodustavad vene laensõnad, mida on 26. Vene laensõnade rohkus ei ole üllatav, kuna nii lutsid kui setod on läbi aegade asunud Vene piiri lähedal ning neil on olnud tihedaid kontakte venelaste ja nende keelega. Muude laensõnade hulgas, mida on mõned üksikud, esineb saksa ja poola laene.

4.2.1. Vene laensõnad

hiitra ‘kaval’ ← vene *хитрый* ‘kaval’. Lutsi murrakusse võib olla laenatud ka valgevene keelest. (Must 2000: 42–43)

hitruss ‘kavalus’ ← vene *хитрость* ‘kavalus’ (Must 2000: 43).

joosik ‘siil’ ← vene *ёжик* ‘siilike’ (Must 2000: 58).

junt ‘logard’ ← vene *юноша* ‘noormees’. (*junašk*, *junas* ‘8–10aastane poisijõnglane’) (Must 2000: 59).

ra(a)k ‘vähk’ ← vene *рак* ‘vähktõbi’ (Must 2000: 322).

kanok ‘uisk’ ← vene *конёк* ‘uisk, jalaraud’ (Must 2000: 77).

raan ‘haav’ ← vene *рана* ‘haav, verme’ (Must 2000: 322).

solkanõ ‘siidine’ ← vene *шёлк* ‘siid’. Seto rahvalauludes on *solkanõ* sõna *siid* harilik sünonüümne paralleelsõna. (Must 2000: 373)

tsipp ‘tibupoeg’ ← vene *цыпка* ‘tibu’. Lõunaeesti murrakutes võib olla laensõna tarvituseletulekut soodustanud omakeelne (*t*)*sipakene* ‘vähe, pisut, tibatilluke’. (Must 2000: 431)

kreeben ‘kamm’ ← vene *гребень* ‘kamm’ (Must 2000: 136).

rõssak ‘traavel’ ← vene *рысак* ‘traavel’ (Must 2000: 343).

savsem ‘hoopis’ ← vene *совсем* ‘täiesti, täitsa’ (Must 2000: 355).

teeda ‘taat; karuohakas’ ← vene *дед* ‘taat’. Harilikult esineb seto rahvajuttudes kõrvuti sõnaga *paaba*. (Must 2000: 405)

truutna ‘isamesilane’ ← vene *трутень* ‘isamesilane’ (Must 2000: 424).

tsuut ‘pisut’ ← vene *чуть* ‘veidi’ (Must 2000: 437).

vih(h)or ‘tuulispask’ ← vene *vihor* ‘tuulispask’, vrd ka eesti murrete *vihur*- (VMS: 672).

konetska ‘laud’ ← vene *конечка* ‘suitsutares ahju välisnurga küljes olnud laud (lauad), mis oli(d) toeks ahjupingi ja selle laiendi otsale’ (Must 2000: 118).

kostkit (*hiitmä*) ‘heitma’ ← vene *костяк, кост* ‘võõrsil olema’. Või sõnast *костяк* ‘ennustamisvõte, milleks seotakse viis ühepikkust lõngajuppi keskelt kokku, siis sõlmitakse paarikaupa otsad. Kui keskmine sõlm lahti päästetakse, selgub, kas lõngad on järjestikuselt kokku sõlmitud, või moodustunud erinevad kujundid, mille järgi ennustatakse oletuse tõepärasust’. (Must 2000: 129–130)

lujapäiv ‘tähtpäev’ ← vene *аллйлуйя*. ‘Pärast suvistepühi teise nädala neljapäeval Pankjavitsas peetav kirikutähtpäev’. (Must 2000: 184)

nudrets ‘täkk’ ← vene *нупрети* ‘krüptorhiidne e peitemunandiline täkk, Vas pooltäkk’ (Must 2000: 223).

prälka ‘ropsilaud’ ← vene *прялка* ‘kolmel jalal seisev püstlaud linade ropsimiseks’ (Must 2000: 305).

pulan ‘võik, kollakas hobune’ ← vene *булан* ‘võik hobune’. Lutsi murrakusse võib olla laenatud kas vene või valgevene keelest (*буланы*). (Must 2000: 310)

valka ‘vaalikurikas’ ← vene *валёк* ‘vaalikaigas, kurikas’ (Must 2000: 457).

puusli ‘pühapilt’ ← vene *apóstol* ‘apostel’, *posól* ‘saadik, läkitatu’, *bóžijlik* ‘jumalanägu, -kuju’. (Tõenäolisemalt vene, mitte saksa laen, kuna tüvi on levinud murretes Kagu-Eestis.) (Must 2000:189).

talka (*taalka*) ‘peenike lõng’ ← vene *малька* ‘talk’ (Must 2000: 395).

tsuuda ‘ime’ ← vene *уѣдо* ‘ime’ (Must 2000: 437).

4.2.2 Muud laensõnad

haam, -i ‘puukraan’ ← saksa *hahn* (seto $n > m$) (EES: 181)

juut ‘kurat’ ← alamsaksa *jude* ‘juut’ (EES: 102)

tuul ‘pirn’ ← poola *dula*, vrd vene murd. *дуля* ‘teatud liik pirne’) (Must 2000: 444)

5. Seto murrakute ja lutsi sõnavara võrdlus

Selles peatükis võrreldakse kolme Seto murraku (idaseto, lõunaseto ja põhjaseto) eripärasemaid sõnu nende Lutsi vastetega. Seto murrakute sõnad, mida Lutsi sõnadega kõrvutan, valisin Kaja Tederi magistritööst „Kolme setu murraku võrdlus“ (Teder 2015), kus selliseid sõnu on analüüsitud kokku 232. Lutsi vasteid leidsin neist 163 sõnale, kasutades allikatena „Väikest murdesõnastikku“ (VMS) ning „Lõunaeesti keelesaarte tekstide“ (Mets jt 2014) sõnastikku. Järgnevalt on analüüsitud neid sõnu, mida ei ole veel 4. peatükis käsitletud.

Analüüsitud sõnade hulgas oli kirja pildilt täpselt samasuguseid Lutsi ja idaseto sõnu 5, Lutsi ja lõunaseto sõnu 44 ning Lutsi ja põhjaseto sõnu 34. Lisaks on toodud välja ka häälikuliste variantidena sarnaseid sõnu.

Idaseto murrakul on Lutsi murrakuga samasuguseid sõnu viis: *iärminõ* ‘idune’, *kõotatt* ‘kasepuravik’, *talsipühine* ‘jõuluaegne’, *tukutama* ‘tuksuma, kloppima’, ja *hähäliseq* ‘pl pulmalised’. Sarnase tüvega olid veel sõnad: *armahe* (Lut *armalõ* ‘armsalt’), *armustõ* (Lut *armalõ* ‘armsasti’), *essük* (Lut *essütäjä* ‘eksitus’), *inahtama* (Lut *inahama*, *innama* ‘inisema’), *hirnahutma* (Lut *hirnahhama* ‘hirnatama’), *jahvahtuma* (Lut *jahvahutma* ‘ehmuma’), *jundõnõ* (Lut *jundikladsõ* pl ‘tombuline’), *kaehutma* (Lut *kaehama* ‘kaetama’), *kallahutma* (Lut *kallahhama* ‘kalduma’), *kallihi* (Lut *kallilõ* ‘kallilt’), *kanarv* (Lut *kanaarv* ‘kanarbik’), *kannalinõ* (Lut *kannune* ‘kändlik’), *karmanik* (Lut *karman* ‘tasku’), *kestpaigah* (Lut *keskpaigah* -*paagah* ~ *kesspaigah* -*paagah* ‘keskel’), *küksilla* (Lut *kükäsillä*, *kükükalla* ‘kükakil’), *lunkatama* (Lut *lunkama* ‘vonkama’), *nakahhama* (Lut *nakah(h)uma*, *nakkahama* ‘külge hakkama’), *niisamata* (Lut *niisamudõ* ‘niisamuti’), *nimehtesõrm* (Lut *nimestasõrm* ‘nimetissõrm’), *põrahutma* (Lut *põrotamma* ‘põrutama’), *sagõhhuis* (Lut *sagõhhus* ‘sagedus’), *tehrutamma* (Lut *tehrütämä* ‘tervitama’), *virgastõhe* (Lut *virgastõlõ* ‘ruttu’).

Lõunaseto murrakus on Lutsi murrakuga kõige rohkem samasuguseid sõnu, kokku 44: *käumine* 'kõnnak', *or'apuu* 'kibuvits', *pilisev* 'helkjas', *tassakõistõ* 'hellalt', *essütäjä* 'eksitus', *pelgäjä* 'pelglik', *idunõ* 'idune', *eloigä* 'eluiga', *hiitüma* 'ehmuma', *jahvahutma* 'ehmuma', *hiitüs* 'ehmatus', *karman* 'tasku' *keskpaigah* 'keskel', *kuntlikanõ* 'künklik', *kirriv* 'kirju', *kuiv maa* 'kõvasti kuivanud maa', *tarõ* 'tuba', *saviannom* 'savipott', *kõotatt* 'kasepuravik', *kühmäh* 'küürus', *halvastõ* 'lohakalt', *nilbõsti* 'libamisi', *hago* 'pl kuhjamalgad', *pada* 'pada', *viguriq* 'pl vigurid', *niildmä* 'neelatama', *edetsõõriq* 'pl esirattad vankril', *ahokapp* 'ahjukapp', *lump* 'lomp', *murõh* 'pahandus', *hingõ pallõma* 'hingepalvet lugema', *hädä* 'pahandus, häda', *põrotamma* 'põrutama', *ruih* 'ruhi', *sihsamah* 'siinsamas', *talsipühine* 'jõuluaegne', *aelõmma* 'ringi aelema', *must* 'määrdunud', *tsilkma* 'tilkuma', *tsälmä* 'ampsama, närima', *lell* 'lell', *väits* 'nuga', *susi* 'hunt', *lüümä* 'lööma'. Häälikuliste variantidena olid sarnased veel: *ullikanõ* (Lut *hullikõnõ*(V) 'kelm'), *armahe* (Lut *armalõ* 'armsalt'), *higonõ* (Lut *higovanõ* 'higine'), *hirnma* (Lut *hirnahhama* 'hirsatama'), *idänemmä* (Lut *idaähhüma* 'idanema'), *kallihi* (Lut *kallilõ* 'kallilt'), *kavvõntahe* (Lut *kavvõ* 'kaugale'), *ihnen* (Lut *ihnõh* 'ihnur'), *kallahtuma* (Lut *kallahhama* 'ümber minema'), *hällmä* (Lut *hällüma* 'kiikuma'), *kükäkillä* (Lut *kükäsillä*, *kükükalla* 'kükakil'), *tasanõ* (Lut *tassan* 'sõnakehv'), *nakahamma* (Lut *nakah(h)uma*, *nakkahama* 'külge hakkama'), *kokotama* (Lut *kokotamma* 'kokutama'), *niisamudi* (Lut *niisamudõ* 'niisamuti'), *nimehtesõrm* (Lut *nimestasõrm* 'nimetissõrm'), *putel* (Lut *putõl* 'pudel'), *kunstus* (Lut *kunss* 'kunst'), *riste* (Lut *risti* 'ristamisi'), *ritk* (Lut *rõtk* 'rõigas'), *sagõhdus* (Lut *sagõhhus* 'sagedus'), *pitsütämmä* (Lut *pitsitama* 'pigistama'), *teretämmä* (Lut *tehrütämä* 'tervitama'), *tuulõpuhõ* (Lut *tuulõpuhk* 'tuuleraju'), *vihasõlt* (Lut *vihasõl(l)õ* 'vihaselt'), *virgastõ* (Lut *virgastõlõ* 'ruttu'), *äkitsellä* (Lut *äkitselt* 'äkki').

Põhjaseto ja Lutsi ühissõnavaras on kõige rohkem laiemalt lõunaestis tuntud sõnu (34): *vikur* 'kelm', *hallõ* 'hale', *essütäjä* 'eksitus', *sant* 'kaltsakas', *pelgäjä* 'pelglik', *idunõ* 'idune', *eloigä* 'eluiga', *karman* 'tasku', *keskpaigah* 'keskel', *ihnõh* 'ihnur', *tarõ* 'tuba', *saviannom* 'savipott', *kühmäh* 'küürus', *halvastõ* 'lohakalt', *pada* 'pada', *viguriq* 'pl vigurid', *paisõleheq* 'pl teeled', *edetsõõriq* 'pl esirattad vankril', *ahokapp* 'ahjukapp', *lump* 'lomp', *murõh* 'pahandus', *põrotamma* 'põrutama', *ruih* 'ruhi', *sihsamah*

‘siinsamas’, *ilosappa* ‘viisakamalt’, *talsipühine* ‘jõuluaegne’, *tsilkma* ‘tilkuma’, *tsäikmä* ‘ampsama’, *lell* ‘lell’, *väits* ‘nuga’, *tuulõpuhk* ‘tuuleraju’, *viland saama* ‘tülgestust tundma’, *susi* ‘hunt’, *lüümä* ‘lööma’. Häälikuliste variantidena esines sarnasusi veel sõnades: *armahe* (Lut *armalõ* ‘armsalt’), *armakõistõ* (Lut *armalõ* ‘armsasti’), *higine* (Lut *higovanõ* ‘higine’), *hirnama* (Lut *hirnahhama* ‘hirsatama’), *irvilõ* (Lut *irvil* ‘irevil’), *heitüs* (Lut *hiitüs* ‘ehmatus’), *kaehtamma* (Lut *kaehama* ‘kaetama’), *kallehe* (Lut *kallilõ* ‘kallilt’), *kavvõndahe* (Lut *kavvõ* ‘kaugale’), *likahtes* (Lut *likah(h)ama* ‘longates’), *kuivonu maa* (Lut *kuiv maa* ‘kõvasti kuivanud maa’), *krõbisõmma* (Lut *krõbahama* ‘krõbisema’), *hālmä* (Lut *hällümä* ‘kiikuma’), *nilbõhe* (Lut *nilbõsti* ‘libamisi’), *nakkamma* (Lut *nakah(h)uma*, *nakkahama* ‘külge hakkama’), *niild* (Lut *hiildmä* ‘neelatama’), *nilbõhtumma* (Lut *nilbahamma* ‘libastuma’), *nimetesõrm* (Lut *nimestasõrm* ‘nimetissõrm’), *pühitsemä* (Lut *pühitsämä* ‘pühitsema’), *närvehtünü* (Lut *närbehütnü* ‘tohtletanud’), *putel* (Lut *putõl* ‘pudel’), *kunts* (Lut *kunss* ‘nõidus’), *riste* (Lut *risti* ‘ristamisi’), *ritk* (Lut *rõtk* ‘rõigas’), *kulu* (Lut *kulo* ‘kulu(hein)’), *äkitselt* (Lut *äkitselt* ‘äkki’).

5.1 Omasõnad

5.1.1 Omapärased tüved

Omapärasemate tüvede all toon välja mõned huvitavamad omatüved Lutsi vastetest, mida ei leidu teistes eesti murretes. Nende hulgas on palju nii läänemeresoome tüvesid kui ka indoeuroopa ja germaani päritolu tüvesid. Palju on ka verbitüvesid.

hagi/ma ‘haarama’ (VMS I: 20) – Tegemist on läänemeresoome keeltes laiemalt levinud sõnaga, vrd soome *hakea* ‘otsima, pöörduma’ (SSA I: 131; EES: 65).

hank/le/ma ‘sõnelema’ (VMS I: 42) – *hanki on läänemeresoome tüvi, mis tähendab ka ‘rassima; askeldama’. Häälikulise koostise tõttu on arvatud, et tüvi on tuletis või laen, kuid sobivat tuletusalust või laenuallikat pole leitud. (EES: 69)

hol/ise/ma ‘lobisema’ (VMS I: 140) – nähtavasti deskriptiivne tüvi, vrd *kolisema*, *torisema* jms.

iärmi/nõ ‘idune’ – tüvisõna on *iärm* ‘idu’ (VMS I: 105). Võimalik ühelt poolt pidada sõna *jüvä* ‘iva’ tuletiseks, teiselt poolt seostada deskriptiivsete verbitüvedega *jürä*-, *järä*-, vrd. ka sm *jyrsiä* jms. (SSA I: 255, 256)

jahmõta/nu ‘jahune’; *jahmõtama* ‘jahutolmuga kattuma’ (VMS I: 108) – Lähtub jahvatamist märkivast läänemeresoome-volga tüvest, kus on toimunud Seto keelele iseloomulik häälikumuutus *-hv-* > *-hm-* (vrd EES: 96).

jahvahhuma ~ *jahvahutma* ‘ehmuma, jahmatama’ (VMS I: 109) – Võib olla häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi, kus esineb *-v-* ja *-m-* varieerumine: *jahv-* ~ *jahm-*. Tüvel on eesvokaalne murdevariant *jähm* ‘hirmuvärin’, mille vasted võivad olla soome *jähmeä* ‘jäik, kange’ ja Aunuse karjala *jähmie* ‘jäik, kange’ (EES: 96).

jatsk ~ *jatskja/nõ* ‘vintske’ (VMS I: 114) – Võib olla seotud tüvega *jant* ‘jändrik’ (VMS I: 113), kui oletada liite *-sk(-ja-nõ)* lisamist ja nasaali *-n-*assimileerumist tüves.

jund/ik/ladsõ pl ‘tombulised’ (VMS I: 124) – Häälikuliselt ajendatud tüvi, võib olla seotud lõunaeeesti murdesõnaga *juna* ‘väike ja ümar ese või olevus’ (EES: 101).

kampsahthu/ma ‘komistama’ (VMS I: 168) – Häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi, võib olla sama, mis sõnades *kompama* ja/või *kõmpima* (EES: 173).

kannu/ne ‘kändlik’ (VMS I: 173) – Tüvisõnaks on *kand*. Esimese silbis on toimunud muutus *a* > *ä* ilmselt eristamiseks sõnast *kand*, lõunaeeesti murretes on laialt levinud algsema vokaaliga variant *kand* ‘känd’ (EES: 207).

kungahu/ma ‘komistama’ (VMS I: 316) – Häälikuliselt ajendatud tüvi. Võib olla tulnud sõnast *kongus* ‘kumeralt kõver’, mis omakorda lähtub sõnast *kong* ‘kumer kate’ (EES: 174).

kungõlõ/ma ~ *kunga/lõmma* 'kõigutama' (VMS I: 317) – Häälikuliselt ajendatud tüvi. Nagu eelkäsitletud sõnagi, võib olla tuletatud sõnast sõnast *kong* 'kumer kate' (EES: 174).

kükäsi/llä ~ *küküka/lla* 'kükakil' (VMS I: 278) – Läänemeresoome tüvi, võib olla häälikuliselt ajendatud. On ka arvatud, et tüvi on germaani laen, ← alggermaani **χūkē(ja)n-*, mille vaste on vanaislandi *húka* 'kükitama'. (EES: 213)

lihvaldõ 'libamisi' (VMS I: 434) – Tõenäoseks vasteks on murdesõna *liuhast* 'libamisi' (**liuha-*), mis on läänemeresoome tüvi (EES: 244).

pilise/v 'helkiv' (*pilisemä* 'helkima' (VMS II: 207)) – Vrd *pilkuma* 'vilkuma, välgatama'. Võib olla germaani laen ← alggermaani *blika. Esialgu tähendas 'sälk, märk'; laenamisel on läänemeresoome keeltes toimunud tüvehäälikute metatees. Eesti murretes ka *pilk* 'laik'. (EES: 369)

porahha/ma (VMS II: 237) ~ *porra/ma* 'lobisema' (VMS II: 238) – Häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi (EES: 381).

saga/nõ '-sugune' (VMS II: 376) – Võib olla häälikuline variant sõnast *sugu-*, mis on indoeuroopa laen ← indoeuroopa **su-H-* 'sünnitab, sigitab' (EES: 485).

rintsünü 'kortsunud' – Tegemist on deskriptiivse tüvega.

tsora/ma 'lobisema' (VMS II: 545) – Lõunaeeesti murretes mitme häälikulise variandina esinev deskriptiivne läänemeresoome tüvi (*sorin* 'vedeliku voolamisest tekkiv heli') (EES: 483).

tümbe 'tõmmu' (VMS II: 590) – Sõnast *tume*, võib olla balti laen (*-*tum*, *-*dum*), kuid on arvatud ka, et on häälikuliselt arendatud läänemeresoome tüvi (EES: 553–554)

virahha/ma 'irisema' (VMS II: 689) – Häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi. Võib olla sama tüvi, mis on sõnas *vire* (EES: 608, 609).

5.1.2. Tuletised

Selles peatükis olen rühmitanud Lutsi tuletised adverbideks, adjektiivideks, substantiivideks ja verbideks ning seejärel jaotanud need ka vastavalt sõnas esinenud liitele/liidetele.

Kõige suurema rühma selles peatükis analüüsitavatest sõnadest moodustavad verbid, mille hulgas esineb väga palju tuletisi *hTa-* ja *hUt-*liitega. Teiseks suureks rühmaks on viisiadverbid, kus levinuimaks liiteks on *-lõ* ja *-sti(-stõ)*. Adjektiivide hulgas oli põhiliseks liiteks *-ne* või *-ke(-ne)*.

5.1.2.1 Adverbid

Adverbe oli analüüsitud sõnade hulgas üsna palju, kõige rohkem esines *-lõ* liitega moodustatud viisiardverbe.

5.1.2.1.1. Liitega *-lõ* moodustatud viisiadverbid

arma/lõ 'armsalt, armsasti', *hargu/lõ* 'harkis', *ilõ/du/lõ* 'inetult', *kalli/lõ* 'kallilt', *tassõmba/lõ* 'aeglasemalt', *torbahhulõ* 'mossis', *rooma/lõ* 'röötsakil', *vihasõ(l)/lõ* 'vihaselt', – Enamasti on adjektiivsele tüvele lisatud alaleütleva käände lõpule vastav adverbiliide *-lõ*, mis on iseloomulik lõunapoolseimale lõunaeeesti murdekeelele (Pajusalu, Pomozi 2013: 52).

virga/stõ/lõ 'ruttu' – vanema adverbiliitega *-sti(-stõ)* (Kasik 2004: 179) moodustatud adverbile on lisatud uuenduslik *-lõ* (Pajusalu, Pomozi 2013: 52).

5.1.2.1.2. Liitega –(i)ste ~ -(i)stõ moodustatud viisiadverbid

kerge/he/iste ‘hõlpsasti’, *tassakõ/istõ* ‘hellalt’ *halva/stõ* ‘lohakalt’, *kaasa/stõ* ‘lohakalt’, *nilbõ/sti* ‘libedalt’ – Adverbiliide *-sti(-stõ)* liitub samuti produktiivselt varasemale viisiadverbi liitele *-he*, *ke*-deminutiivile kui ka erinevatele adjektiividele. Sarnased viisiadverbid moodustatakse eesti kirjakeeles enamasti lihttüvelistest adjektiividest (Kasik 2004: 179).

5.1.2.1.3. Teised viisiadverbid

ilosappa ‘viisakamalt’ – *ppa*-sufiksiga komparatiivne viisiadverb.

likah(h)misi ‘longates, lonkamisi’ – deverbaalse tuletisega *-misi* moodustatud instruktiivne viisiadverb.

risti ‘ristamisi’ – instruktiivne viisiadverb.

5.1.2.1.4. Seisundiadverbid

irvi/l ‘irevil’ – adverbisufiks *-l*, mille abil tuletatakse tavaliselt adverbe loodushääli väljendavatest substantiividest, mõned tuletised on seotud ka pigem teatud liikumist, mitte hääli tähistavate deskriptiivsete substantiividega (Kasik 2004: 184)

kühmän ‘küürus’ – sufiks *-n* vastab inessiivi või ajaloolise lokatiivi lõpule; inessiivi lõpuna oleks ootuspärasem *-h*.

5.1.2.2 Verbid

Kõige rohkem esines tuletiste hulgas verbe ning nende hulgas esines palju *-ah(h)a* momentaane.

5.1.2.3.1. Liitega -ta kausatiivid

tsõõ/ta/ma 'kiikuma', *koko/ta/ma* 'kokutama', *ime/ta/ma* 'imetama', *pessa/ta/ma* 'ruttama', *pitsi/ta/ma* 'pigistama', *tehrü/tä/mä* 'tervitama', *põro/ta/ma* 'põrutama', *mutsi/ta/ma* 'pigistama', *tsälgu/ta/ma* ~ *tsälmä* 'ampsama, närima', *tuku/ta/(m)ma* 'tuksuma, kloppima', *sõnu/ta/ma* 'sõnelema' – Verbiliide -ta on kõige sagedaseim verbiliide eesti keeles ning on tähenduselt mitmekesine (Kasik 2004: 55)

5.1.2.3.2. Liitega -ah(h)a momentaanid

likah(h)a/ma 'longates', *inaha/ma* ~ *inna/ma* 'inisema', *hirnahha/ma* 'hirnatama', *virahha/ma* 'irisema', *kallahha/ma* 'kalduma, kallutama', *krõbaha/ma* 'krõbisema', *kallahha/ma* 'kalduma, ümber minema', *porahha/ma* ~ *porra/ma* 'lobisema', *tsirahhama* ~ *tsirrama* 'nirisema', *nilbaha/ma* 'libastuma', *lika(h)hama* 'lonkama' – htA-sufiks, mis võib esineda kujul –hhA- või –hA ning kus mõlemas on *t* assimileerunud (Juhkason 2011: 40–45)

Verbides *räüssä/mä* 'mässama' ja *hellämä* 'helisema' on liites *h* kadunud.

5.1.2.3.3. Liitega -hut(a) momentaanid

pougahhut/ma 'paugatama' – *hUt*-verb, deverbaalne tuletis mis väljendab tegevuse lühiajalisust, väljendab siinkohal tegevuse äkilisust (Juhkason 2011: 46, 48).

5.1.2.3.4. Liitega **-(ah)hu** refleksiivid

idähhü/mä ‘idanema’, *jahvahhuma* ‘ehmuma, jahmatama’, *nakahhu/ma* ~ *nakkaha/ma* ‘külge hakkama’, *kungahu/ma* ‘komistama’, *ribahhu/ma* ‘rippuma’ – *hUt*-verb, kus on *t*-konsonant assimileerunud (Juhkason 2011: 46, 48).

5.1.2.3.5. Liitega **-u** refleksiivid

hiit/ü/mä ‘ehmatuma, ehmuma’, *heit/u/ma* ‘jahmatama’, *häll/ü/mä* ‘kiikuma’, *kamps/aht/u/ma* ‘komistama’ – denominaalverbi *u*-liide, mis väljendab muutust subjekti seisundis (Kasik 2004: 60).

5.1.2.3.6. Liitega **-itsä** seisundimuutust väljendavad verbid

pühi/tsä/mmä ‘pühitsema’ – *tsä*-liide, mis märgib vähehaavalist pidevat tegevust. Vrd *itse*-verbidega, mis eesti keeles ja ta sugulaskeeltes on üsna harilikud.

5.1.2.3.7. Liitega **-(el)le**-frekventatiivid

tilbõ/llõ/ma ‘tilgendama’, *ae/lõ/mma* ‘ringi aelema’ – liikumis- ja häälitsusverbidest moodustatud *le*-tuletis (Kasik 2004: 42).

5.1.2.3.8. Liitega **-ise** deskriptiivverb

hol/ise/ma ‘lobisema’ – *ise*-liide, mis verbide puhul väljendab kestva tegevust – looduslikke või tahtlikult tekitatud helisid/hääli. (Kasik 2004: 52).

5.1.2.3 Adjektiivid

Adjektiivide rühmas esines kõige rohkem sõnu produktiivsete liitega *-ne*.

5.1.2.3.1 Deminutiivne liide *-ke(-ne)*

iltsõ/kõ/nõ 'hiline', *hulli/kõ/nõ* 'kelm, riukaline' – See vähendusliide on Lutsi murrakutes sarnaselt Setoga väga sageli kasutusel.

5.1.2.3.2 Produktiivsed liited *-line, -ne, -lik*

tassali/nõ (~ *tassan* 'sõnakehv') – *line*-liide, mis on tänapäeva eesti keeles üks sagedamaid adjektiiviliiteid (Kasik 2004: 148).

higova/nõ 'higine', *närdsu/nõ* 'närune', *tähni/ne* 'tähniline', *jatska/nõ* 'vintske' – väga produktiivse omadussõnade liitega *-ne* tuletatud sõnad (Kasik 2004: 142–143).

kallu/nõ 'kallakune', *hillä/ne* 'hiline' – *ne*-liide, mis liitub adverbitüvele (seisundi-, koha- või ajamäärsõnadele) ning sufiksil on siin kõigest sõnaliiki muutev funktsioon, tähenduse määrab tuletisalune adverb (Kasik 2004: 145).

iärmi/nõ 'idune', *idu/nõ* 'idune' – *ne*-liide, kus alussõnaks on konkreetsema tähendusega nimisõna, märgatav tuletise possessiivsus (Kasik 2004: 143).

saga/nõ '-sugune' – *ne*-liide, mis väljendab mõõtu, liitsõnalise tuletise täiendosana, kus võrdlusalust suurust mõõtühikuks ei peeta (nt sõnas *meiesugune*) (Kasik 2004: 144).

jundiklad/sõ 'tombuline', *kuntlika/nõ* 'künklik' – Sõnad on moodustatud kompleksse liitega *-lik/anõ*.

5.1.2.4. Substantiivid

ihnõ/h ‘ihnur’ – *eh*-sufiks, mille puhul on oletatud, et sufiksi vokaal on üldistatud *e*-tüvelistest sõnadest ja algselt oli sufiksiks *-h* (Laanest 1975: 133).

5.1.3 Liitsõnad

Seto murrakutele ja Lutsile ühiste liitsõnade rühm oli üllatavalt suur. Järgnevalt on iga sõna puhul esitatud informatsiooni selle võimaliku päritolu kohta.

5.1.3.1 Adjektiivid

hernetähnine ‘rõugearmiline’ (herne+tähnine) – Sõna *herne* on omastava käände vorm sõnast *herne(s)*, mis on balti laen (EES: 74). Sõna *tähnine* võib lähtuda sõnast *tähn* ‘laiguke, täpp’, mis on tüve *täht* vana rööpvariant, see on omakorda läänemeresome-volga tüvi (EES: 565).

linahäniläne ‘linavästrik’ (lina+häniläne) – Sõna *lina* on arvatud nii vanavene kui balti laenuks (EES: 241). Sõna *häniläne* tüvi võib olla eesvokaalne variant sõnast *hani*, mis on balti laen (EES: 69).

talsipühine ‘jõuluaegne’ (talsi+pühine) – Sõna *talsi* võib olla tulnud sõna *talvine* genitiivsest vormist *talvise-* (EES: 512). Sõna *pühine* on tuletatud sõnast *püha*, mida on seostatud alggermaani sõnaga **wīḡa-*, see on aga häälikulistel põhjustel kaheldav. Arvatakse veel, et tegemist võib olla murdesõnas *piha(aed)* ‘varbaed, kiviaed’ oleva tüve variandiga (EES: 407). *Talsipühad* jõulude tähenduses on tuntud laiemalt nii lõunaeesti murretes kui ka liivi keeles.

5.1.3.2 Adverbid

keskpaigah ‘keskel’ (kesk+paigah) – Sõna *kesk* on läänemeresoome-permi tüvi (EES: 146). Sõna *paigah* on seesütleva käände vorm sõnast *paik* (paiga : paika), mis lähtub alggermaani sõnast *spaikā (EES: 346).

niisamudõ ‘niisamuti’ (nii+samudõ) – Sõna *nii* on tulnud sõnast *need*, mis on mitmuslik omadussõnaline näitav asesõna, tegemist läänemeresoome või läänemeresoome-permi tüvega (EES: 309, 311). Sõna *samudõ* on murdevariant sõnast *samuti*, mis on omakorda sõnast *sama*, mis on tulnud alggermaani *samaz, *saman- (EES: 459).

sihsamah ‘siinsamas’ (siih+samah) – Sõna *siih* on lõunaestiline variant sõnast *siin*, mille aluseks on sõna *see* iidne inessiivi vorm *siihnä. Tegemist on uurali tüvega, ajaloolised käändevormid on arenenud iseseisvateks sõnadeks: *sest*, *siia*, *siin*, *siis*, *siit* (EES: 463, 471). Sõna *samah* on inessiivis murdevariant sõnast *sama*, mis lähtub alggermaani sõnast *samaz, *saman- (EES: 459).

5.1.3.3 Substantiivid

Kõige rohkem Setole ja Lutsile ühiseid liitsõnu ongi substantiivid. Rohkelt on just nimisõnalise ja omadussõnalise täiendosaga liitnimisõnu.

ahokapp ‘ahjukapp’ (aho+kapp) – Sõna *aho* on genitiivis murdevariant sõnast *ahi*, mis pärineb alggermaani *asjōn- tüvest (EES: 44). Sõna *kapp* on algselt alggermaani *skapa- (EES: 129).

edetsõõriq ‘pl esirattad’ (ede+tsõõriq) – Sõna *ede* on sõnast *esi* ‘ees olev’, mis on soome-ugri tüvi (EES: 63). Sõna *tsõõriq* on mitmuse nominatiiv sõnast (*t*)sõõr ‘ring, ümmargune moodustis’, mis on läänemeresoome tüvi (EES: 496).

eloigä ‘eluiga’ (elo+igä) – Sõna *elo* ‘elu’ kuulub kõige vanemasse uurali kihistusse (EES: 60). Sõna *igä* on murdevariant sõnast *iga* ‘eluaeg, vanus’, mis on soome-ugri tüvi (EES: 88–89). Tegemist on vana liitsõna lõunaeeesti häälikulise variandiga.

kuuh nolõminõ ‘koosolek’ (kuuhn+olõminõ) – Sõna *kuuhn* on arhailine murdevariant sõnast *koos* ‘ühe rühmana’, mis on moodustatud sõnast *kogu*, mis on läänemeresoome või läänemeresoome-mari tüvi (EES: 169, 177). Sõna *olõminõ* on murdeline teonimi sõnast *olema* ‘asuma, viibima’, mis on soome-ugri tüvi (EES: 336). Liitsõna põhisõnal *olõminõ* on moodustatud *mine*-liitega, mis väljendab tegevust üldises mõttes kui protsessi või nähtust (Kasik 2004: 91-92).

kõotatt ‘(kase)puravik’ (kõo+tatt) – Sõna *kõo* on omastava käände vorm lõunaeeesti sõnast *kõiv* ‘kask’, sõna *tatt* tähendab murdekeeltes ‘limane seen; puravik’ (vrd sm *tatti* ‘puravik’) ning on läänemeresoome tüvi (EES: 518).

nimestasõrm ‘nimetissõrm’ (nimesta+sõrm) – Sõna *nimesta* on tuletatud vastavast verbitüvest, selle tüvi *nime*- mis on tulnud indoeuroopa sõnast *nōmn- (EES: 313). Sõna *sõrm* on läänemeresoome-mordva päritolu (EES: 495).

paisõleheq ‘pl teeled’ (paisõ+leheq) – Sõna *paisõ* on murdevariant sõnast *paisuma* ‘laienema, suurenema’, mis on tuletatud sõnast germaani laensõnast *paistma*, vrd alggermaani *bā-ja- (EES: 347). Sõna *leheq* ‘lehed’ on mitmuse nominatiiv sõnast *leht*, mis võib olla indoeuroopa laen tüvest *b^h₁h-tó- või balti laen (EES: 234).

ratsamiis ‘ratsanik’ (ratsa+miis) – Sõna *ratsa*- on tõenäoliselt germaani laen, vrd alggermaani *raidja-z, kuid on oletatud ka, et tüvi on indoiraani laen (EES: 420). Sõna *miis* on lõunaeeesti variant sõnast *mees*, mida on seostatud alggermani sõnaga *mēgaz, kuid see kõrvutus on küsitav häälikulistel põhjustel (EES: 279).

rihapidimeq ‘rehapulk, -pii’ (riha+pidimeq) – Sõna *riha* on murdevariant sõnast *reha*, mille tüvele leidub vasteid soome (*rehallaan*) ja Aunuse karjala keeles (*rehalleh*, EES: 423). Sõna *pidimeq* ‘piid’ on tuletatud verbist *pidama* ‘hoidma’, mis on läänemeresoome-mordva või soome-ugri tüvi (EES: 364).

saviannom ‘savipott’ (savi+annom) – Sõna *savi* on soome-ugri tüvi (EES: 462, 463). Sõna *annom* on tõenäoliselt sama tüvi, mis sõnas *ammutama*, mis on samuti soome-ugri tüvi (EES: 50–52).

tuulõpuhk ‘tuuleraju’ (tuulõ+puhk) – Esiosis *tuulõ* on genitiivi vorm sõnast *tuul*, mis on läänemeresoome-permi tüvi (EES: 558). Sõna *puhk* on seotud verbiga *puhkama* ‘puhuma’, mis on häälikuliselt ajendatud läänemeresoome tüvi, on sama kui sõnades *puhkema* ja *puhkima* (EES: 389).

5.2 Vene laensõnad

Laensõnu esineb Seto murrakute ja Lutsi samasuguste sõnade hulgas vähe, kõigest kuus. Muid laensõnu peale vene laensõnade ei esinenud.

karman ‘tasku’ ← *карман* ‘tasku’. Kuulub lõunaeesti põhisõnavara hulka, vananenud sõnana tuntud ka kirderanniku murretes ja põhjaeesti murde idaosas. (Must 2000: 85)

kammanits ‘kepike’ (kammanits → kumanits) ← *куманец* ‘teatud poistemäng, milles on kasutusel kepid ja pulgad, mida püütakse kepigaga auku ajada’ (Must 2000: 155).

tusso ‘jonnakas, jonn, pahane’ ← *мыжѣмъ* ‘kurvastama, kurtma’ (Must 2000: 444).

tsotta ‘kombel’ ← *счѣм* ‘selle kohta, selles suhtes’ (Must 2000: 435).

hitruss ‘pl vigurid’ ← *хумрость* ‘kavalus, temp’ (Must 2000: 43).

tsori ‘loba’ ← *tsort(s)* – ‘loba, lorijutt’ Vas, Se ‘tsordsi jutt’, *чорм* ‘kurat, pagan’ (Must 2000: 434–435).

Kokkuvõte

Käesolev bakalaureusetöö pakub esmast ülevaadet Seto ja Lutsi sõnavara ühisosast. Võrdlusainestikuna on kasutatud „Väikese murdesõnastiku“ elektroonilise versiooni järgi sõnu, mis on üles märgitud ainult Seto ja Lutsi murdekeelest (109 sõna) ning Kaja Tederi magistritöös „Kolme setu murraku võrdlus“ (2015) esitatud kolme Seto murraku eripärase sõnavara võrdluse sõnaloendit.

Töös on sissejuhatavalt antud ülevaade nii setode kui ka lutside ajaloolisest asualast ning välja toodud mõlema murdekeele erijooned. Lutsisid on tutvustatud pisut pikemalt, käsitledes ka varasemaid keeleuurijaid ning -uurimusi.

Töö esimeses analüüsipeatükis (4. ptk) on vaadeldud Seto ja Lutsi ühist sõnavara, mis on omane vaid neile kahele murrakule. Need sõnad on jaotatud omapärasemateks tüvedeks, tuletisteks, liitsõnadeks ning laensõnadeks. Omatüvede käsitluses on välja toodud tüved, mis on päritolult kõige huvipakkumad. Kasutades eesti etümoloogiasõnaraamatut (EES), on esitatud tüvede algupära. Kõige rohkem oli haruldaste omatüvede hulgas deskriptiivseid verbitüvesid ning muud afektiivset sõnavara, kuid üksikjuhtudel esines ka sõnu, millel on vasteid kaugemates sugulaskeeltes, nagu sõnal *hamatsõma* ‘aru saama’.

Tuletised on jaotatud omakorda substantiivideks, adjektiivideks, adverbideks ja verbideks. Kasutades Reet Kasiku raamatut „Eesti keele sõnatuletus“ (1996) ja Grethe Juhkasoni magistritööd „Võru momentaanid ja frekventatiivid“ (2011), on esitatud ka tuletisliite kohta üldisemat informatsiooni. Kõige rohkem oli tuletiste hulgas omapäraseid verbe, eriti palju esines momentaanseid verbiliiteid *-a(h)ta* ja *-(a)ha*, aga tuli esile ka lõunaeesti idaosale omase *huta*-liitega momentaane, nt *lobahhut* ‘lobiseb’, ning *ahtu*-liitega refleksiive, nt *viibahtumma* ‘viibima’.

Liitsõnade puhul on sõnad jaotatud vastavalt sõnaliigile rühmadeks ning seejärel liitsõna mõlema osissõna kohta esitatud selle päritolu ning mõnel juhul ka muud huvitavat informatsiooni. Kõige suurem on liitsõnaliste substantiivide rühm. Esineb palju rahvapäraseid nimetusi, mis võivad näidata setode ja lutside esivanemate suhteliselt hilist kooselu või vähemalt naabrust.

Laensõnade väljaselgitamiseks on kasutatud Mari Musta monograafiat „Vene laensõnad eesti murretes“ (2000). Laensõnu oli 109 sõnast 26, mida on palju, kuid see on oodatav setode ja lutside tiheda ajaloolise kokkupuutumise tõttu vene keelega. Muid laensõnu oli kõigest kolm: *haam*, -i ‘puukraan’(saksa); *juut* ‘kurat’ (alamsaksa) ning *tuul* ‘pirn’ (poola).

Töö teises analüüsipeatükis (5. ptk) on võrreldud idaseto, lõunaseto ja põhjaseto murrakute eripärasemaid sõnu Lutsi murrakuga. Eesmärgiks oli välja selgitada, milline kolmest Seto murrakust on Lutsile kõige lähedasem. Seto murrakute sõnu, mis on võetud Kaja Tederi (2015) magistritööst, oli 232. Kasutades „Väikest murdesõnastikku“ (VMS) ja „Lõunaeeesti keelesaarte tekstide“ (Mets jt 2014) sõnastikku, leidsin neist sõnadest 163-le vaste Lutsi murrakust.

Kõige rohkem on Lutsis samasuguseid sõnu lõunaseto murrakuga – 44 identset sõna, lisaks veel häälikuliselt lähedase variandiga 29 sõna. Põhjaseto murrakuga oli Lutsis samasuguseid sõnu 34, häälikulisi variante 26. Kõige vähem samasuguseid sõnu ilmnes Lutsis võrdluses idaseto murrakuga – kõigest 5 samasugust ning 23 sama tüvega sõna. Osaliselt on see tulemus seletatud aga võrdlusaluseks olnud idaseto sõnade kõige suurema eripäraga

Need 163 Lutsi sõnavasted on samamoodi nagu eelmiseski peatükis jaotatud neljaks. Omapärasemate tüvede allpeatükis, kus kasutades „Eesti etümoloogiasõnaraamatut“ on välja toodud tüve algupära ning muud huvitavat selle sõna juurde käivat, esines palju läänemeresoome tüvesid, sh eriti rohkelt ilmnes omapäraseid verbitüvesid.

Tuletiste peatükis on sõnad jaotatud adverbideks, verbideks, adjektiivideks ning substantiivideks. Jällegi on igas rühmas eristatud ka tuletisliited. Kõige suuremaks sõnarühmaks on jällegi verbid, kus rohkelt esines liitega -ta kausatiive: *tsõõ/ta/ma* ‘kiikuma’; *koko/ta/mma* ‘kokutama’, ja liitega -ah(h)a momentaane: *likah(h)a/ma*

‘longates’, *inaha/ma* ~ *inna/ma* ‘inisema’. Adverbide hulgas oli iseloomulik viisiadverbide liide *-lõ*, nt sõnades *arma/lõ* ‘armsalt, armsasti’, *hargu/lõ* ‘harkis’. Mitmel juhul esines ka liidet *-iste* ~ *-istõ*, nagu näiteks sõnades: *kerge/he/iste* ‘hõlpsasti’, *tassakõ/istõ* ‘hellalt’. Sarnaste liitsõnade hulgas ilmnes kõige rohkem liitsubstantiive. Vene laensõnu esines selles peatükis ainult kuus, muu päritoluga laensõnu ei esinenud.

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärkideks oli analüüsida Seto ja Lutsi murraku omapärast sõnavara ning võrrelda Lutsi murdekeelt kolme Seto murrakuga. Võrdlus kolme Seto murrakuga oli oluline selleks, et välja selgitada, millise Seto murrakuga on Lutsi murrak kõige sarnasem ehk millisest Setomaa osast võisid lutsid kunagi välja rännata. Saadud uurimistulemuste põhjal võib väita, et Seto ja Lutsi aladel on kahtlemata tugevaid sidemeid, seda näitab juba arvuka ühissõnavara olemasolu. Lisaks esineb rohkelt ühiseid eripäraseid tüvesid, tuletusliiteid ja ka laensõnu. Võrdluse põhjal saab arvata, et suure tõenäosusega võis vähemalt osa lutsidest pärit olla Lõuna-Setomaalt või selle ajalooliselt kontaktalalt, kuna just lõunaseto murrakul on Lutsiga kõige suurem sõnavaraline ühisosa.

Kirjandus

Aun, Mare, Tea Korela 2014. Setumaa kogumik 6: Uurimusi Saatse Seto muuseumi jaoks. Tallinn, Saatse.

Balodis, Uldis 2014. Lutsimaa: Lutsi eestlaste kodu. (http://www.lutsimaa.lv/ee/Lutsimaa_Lutsi_eestlaste_kodu/Avaleht.html) (Vaadatud: mai 2016)

EES = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etümoloogiasõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EMS = Kalvik, Mari-Liis, Mari Kendla, Tiina Laansalu, Jüri Viikberg 2013. Eesti murrete sõnaraamat V, 24. vihik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Juhkason, Grethe 2011. Võru momentaanid ja frekventatiivid. Tartu Ülikooli magistritöö. (http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1645&sari=D) (Vaadatud: Mai 2016)

Kaiser, Robert, Elena Nikiforova 2006. Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian – Russian Borderlands, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 29, no. 5, 928–53.

Kallas, Oskar 2015. Maajumala poig. Koostanud Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa.

Kasik, Reet 2004. Eesti keele sõnatuletus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kasik, Reet 2013. Komplekssete sõnade struktuur. Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Laanest, Arvo 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: Eesti NSV teadste akadeemia, Keele ja kirjanduse instituut.

LVET = Madisson Merle, Aive Mandel, Tauno Nõulik, Anita Tannenberg, Arvi Tavast 2015. Läti-eesti sõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Mela, Marjo 2013. Eesti lätlased. Tallinn: Nornberg.

Mets jt 2014 = Mets, Mari, Anu Haak, Miina Norvik; Tuuli Tuisk; Karl Pajusalu, Triin Iva, Grethe Juhkason, Mervi Kalmus, Pire Teras, Lembit Vaba. Lõunaeesti keelesaarte tekstid. Eesti Keele Instituut, Tartu Ülikool. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Must, Mari 2000. Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Pajusalu, Karl, Peeter Pomozi 2013. Lõunapoolseima lõunaeesti ja ülemungari keele- ja kultuuripiirid. Toim. Mari Mets, Karl Pajusalu. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pajusalu jt = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009. Eesti murded ja kohanimed. 2., täiendatud trükk. Toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Päll, Peeter 2014. Murdekaardid raamatust Mets jt. Lõunaeesti keelesaarte tekstid. Eesti keele Instituut. Tartu Ülikool. Tallinn: Eesti keele Instituut.

Sarv, Õie 1995. Setomaa. Tallinn: Setomaa valdade liit.

SSA I, III = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.

Teder, Kaja 2013. Idasetu sõnavara. Bakalaureusetöö. (http://www.murre.ut.ee/arhiiv/naita_pilt.php?materjal=kasikiri&materjal_id=D1790&sari=D&formaad=A4) (Vaadatud: mai 2016)

Teder, Kaja 2015. Kolme setu murraku võrdlus. Magistritöö. (http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/46883/Teder_2015.pdf) (Vaadatud: mai 2016)

Toe, Anu 2013. Setode kui etnilise grupi meediarepresentatsioon trükimeedias aastatel 1992-2012. Magistritöö. (http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/31024/toe_anu.pdf) (Vaadatud: mai 2016)

Toomsalu, Ülo 1995. Setu verbi grammatika ja sõnastikud. Tallinn.

Valk jt = Heiki Valk, Anti Selart, Anti Lillak 2009. Sissejuhatus – Setomaa 2. Koost. ja toim. Mare Aun, Heiki Valk, Anti Selart, Anti Lillak. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

VMS I = Väike murdesõnastik I, [A-L] 1982. Koostanud E. Juhkam jt. Toimetanud Valdek Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Keele ja Kirjanduse Instituut. (Elektroniline versioon: <http://portaal.eki.ee/dict/vms>) (Vaadatud: jaanuar 2016)

VMS II = Väike murdesõnastik II, [M-Ü] 1989. Koostanud A. Haak jt. Toimetanud Valdek Pall. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut. (<http://portaal.eki.ee/dict/vms>) (Vaadatud: jaanuar 2016)

Comparative study of Seto and Lutsi vocabulary. Summary

The Bachelor's thesis provides a preliminary review of common Seto and Lutsi vocabulary. The database of this study has been collected from the electronic version of „Väike murdesõnastik“ [Small Dictionary of Estonian Dialects], firstly selecting words which have been recorded only from Seto and Lutsi (109 words), and secondly analyzing Lutsi equivalents of Seto dialect words which have been presented in a glossary of Kaja Teder's Master's thesis „The vocabulary of the three Setu Dialects“ (2015).

The introduction of this study gives a brief overview on both Seto and Lutsi historical settlements and special features of these dialects. The Lutsi dialect area has been introduced a bit more profoundly dealing with its research history.

In the first chapter of the main analysis (Ch 4), Seto and Lutsi common vocabulary has been examined, studying only words which are inherent to those two dialects. These words have been divided into several classes: peculiar stems, derivatives, compound words and borrowings. Concerning peculiar stems there is pointed out the stems that have an interesting origin. By using Estonian Etymological Dictionary (EES), origin of these stems was studied. Among the peculiar stems were many descriptive verb stems and also a lot of affective vocabulary.

Derivatives have been divided into substantives, adjectives, adverbs and verbs. By using Reet Kasik's „Eesti keele sõnatuletus“ [Derivation in Estonian] (1996) and Grethe Juhkason's Master's thesis „Momentaneous and frequentative verbs of Võro language“ (2011), there has also been submitted more general information about derivation suffixes. The largest group was peculiar verb suffixes.

Compound words have been divided according to word classes. Their origin and other interesting information about each part of a compound word has also been submitted. The largest group was compound substantives and also a lot of popular folk names occurred.

The origin of borrowed words was explained by using Mari Must's monography about Russian loanwords in Estonian dialects (Must 2000). There were 26 loanwords out of

109, which is a lot, but it was expected due to Seto and Lutsi close historical contacts. Besides Russian there were only three words borrowed from other languages.

The second chapter of main analyses (Ch 5) consists of the comparison of Eastern Seto, Southern Seto and Northern Seto peculiar words to Lutsi. The objective was to find out which of these three Seto dialects was the most similar to the Lutsi dialect. Language database (232 words) has been received from Kaja Teder's Master's thesis (2015). By using a database of the small dictionary of Estonian dialects (VMS) and vocabulary presented in a text volume of South Estonian languages enclaves (Mets et al. 2014) matches of the Lutsi dialect were found for 163 words.

The dialect that has the biggest lexical commonality with Lutsi is Southern Seto. Northern Seto has also a significant similarity to Lutsi vocabulary. The least amount of similar words to Lutsi had Eastern Seto.

These 163 Lutsi words have been also divided into four groups. In the chapter of peculiar word stems has been pointed out the origin of the stems by using the Estonian etymological dictionary (EES). Many descriptive Finnic stems occurred, among them a lot of peculiar verb stems.

In the chapter of derivation the Lutsi words have been again divided into adverbs, verbs, adjectives and substantives. Followingly derivation suffixes have been analysed. The largest word group again was verbs. Among the common words compound substantives were the largest group. There were only six Russian loanwords, borrowings from other languages did not occur.

The aim of this thesis was to analyze Seto and Lutsi peculiar vocabulary and to compare the Lutsi dialect to three Seto sub-dialects. The comparison was important so that to find out which of the three Seto dialects is the most similar to Lutsi, to reveal from which part of Setomaa Lutsi's might have once emigrated. With the results obtained, it is possible to claim that Seto and Lutsi areas have strong connections, due to their numerous lexical similarities. There also occurs a lot of peculiar stems, derivation suffixes and borrowed words. Considering the results of comparison, it is possible to claim that Lutsi might have come from Southern Setomaa or its historical contact area, since Southern Seto and Lutsi have the largest lexical commonality.

Lisa 1 Seto kolme murraku ja Lutsi sõnavara võrdlus.

Idaseto	Lõunaseto	Põhjaseto	Lutsi	Kirjakeelne vaste
aasanõ	ullikanõ	vikur	hõrõk, hullikõnõ, vikur	kelm, riukaline
halõdnik	hallõkõnõ	hallõ	hallõ	hale (nim.)
halõpaling	porijutt	porss	pori	lorijutt, lobajutt
*halõpalitama	mulgatama	porssma	holisema, porahhama, tsorama, porrama	lobisema
aplamiistõ	hõlpsahe	hõlpsahe	kergeheiste	hõlpsasti
armahe	armahe	armsahe	armalõ	armsalt, lahkelt
armustõ	hüölitsi	armakõistõ	armalõ	armsasti
harokalla	harokalla	harki	hargulõ	harkis
astuk	käümine	kõndminõ	käümine	kõnnak
haugakääds	orapuu	oravits	orjapuu	kibuvits
helkāne	helkāne/pilisev	helk'	pilisemä	helkjas
hellätseppä	tassakõistõ	hellält	tassakõistõ	hellalt, ettevaatlikult
heonõ	higonõ	higine	higovanõ	higine
hernetsopanõ	hernetsopanõ	-	hernetähnine	rõugearmiline
essük	essütäjä	essütäjä	essütäjä	eksitus, eksing

hiibak	hiibak/kaltsak	sant	sant	kaltsakas
hiidüskinõ	pelo/pelgäjä	pelgäjä	pelgäjä	pelglik, kergesti ehmuuv
*hiiskõlõma	purelemä	tõrõlõma	hanklema, sõnutama,	sõnelema
hilbõnõ	hilbõnõ	vilets	närdsunõ	närune
illakune	ildanõ	ildane	hilläne, iltsõkõnõ	hiline
ilotohe	ilotohe	ilotohe	ilõdulõ	inetult
inahtama	iniseemmä	iniseemmä	inahama, innama	iniseama
*hironahutma	hõkerdama/hirnama	hirnama	hironahhama	hironatama
irvikellä	indsilõ	irvilõ	irvil	irevil
aiärminõ	idunõ	idunõ	idunõ	idune
iätämmä	idänemmä	idanõmma	idähhümä	idanema
iätüss	eloigä	eloigä	eloigä	eluiga
*jahvahama	jahvahamma, hiitümä	heitümmä	heduttämä – 'ehmatama'	ehmuma
jahvahtuma	jahvahutma	heitümä	jahvahutma, jahvahumma	ehmuma
jahvahuss	hiitüs'	heitüs	hiitüs	ehmatus
jahvanõ	jahunõ	jahunõ	jahmõtama	jahune
*jamahama	jamahama	paugatamma	pougahhutma	paugatama
*jamahatma	hiitümä	heitümä	hiitümmä, heitõmma 'ehmuma'	jahmatama

jundõnõ	kuntliganõ	-	jundikladsõ pl '<tombulised'	tombuline
jämtüss	jämedüs	jämedüs	jämme-	jämedus
*järisemä	virisemmä	irrama	virahhama	irisema
kaehutma	halva silmaga kaema	kaehtamma	kaehama	kaetama
kaldliganõ, kaldõlinõ	kaldu	kaldu, kaldliganõ	kallunõ 'kaldus'	kallakune
kallahutma	kallutamma	kallutamma	kallahhama	kallutama
kallihi	kallihi	kallehe	kallilõ	kallilt (müüma)
kalõlik	halv/kallõ	halv	kalg	kalk
kanarv	kanarik	kanarik	kanaarv	kanarbik
kannalinõ, kannulinõ	kändlikanõ	kandliganõ	kannune	kändlik
karmanik	karman	karman	karman, karbann	tasku
kavvõliistõ	kavvõntahe	kavvõndahe	kavvõ	kaugele
kepets	tokikanõ	tokk'	kammanits, pa(a)lka, vääs	kepike
kestpaigah	keskpaigah	keskpaigah	keskpaigah – (paagah)	keskel
kiidsur	kitur	kitur	kaih, luisk, loots	kiitsakas
kinganõ	kuntlikanõ	künklikanõ	kuntlikanõ	künklik
kirolinõ	kirriv	kir'oline	kirivä. kire 'kirju' kirriv 'kirju'	muustriline

klõmpamisi	klõmpamisi	likahtes	likah(h)ama	longates
kogihaja	ihneh	ihnõh	ihnetu, ehnadu, ihnõh	ihnur
kolo	kuiv maa	kuivonu maa	kuiv maa	kuivanud maa
koomot	tarõ	tarõ	tarõ	tuba
kreestäja	kiusäjä	jonninõ	tusso 'jonn; pahane'	jonnakas
krõbama	kärisemmä	krõbisõmma	krõbahama	krõbisema
krõnka	saviannom	saviannom	saviannom, laatka 'savinõu'	savipott
kukahtuma	kallahtuma	ümbre minemä	kallahhama 'kalduma'	ümbre minema
kumaskõllõma	kumaskõllõma, kaldumma	kopõrdamma	kampsahuma, kungahuma	komistama
kumbuisi	kombõl	kombõl	tsotta	kombel
kungatama	kõigutamma	kõigutamma	kungõlõma kungalõmma	kõigutama
kõotatt	kõotatt	kõivopurovik	(kõo)tatt	kasepuravik
kõõgatamma	koogatama, häll'mä	häll'mä	hällümä, tsõõtama	kiikuma
köödsakuh	kühmäh	kühmäh	kühmäh	küürus
küksilla	kükäkillä	kükilde	kükäsillä, kükükalla	kükakil
laaba	hoolõtu	hoolõtu	robi, mursa	lohakas
laabastõ	halvastõ	halvastõ	halvastõ	lohakalt

ladamõss	ladõ	ladõ	latam	lade, kiht
liuhast	liuhast/nilbõsti	nilbõhe	nilbõsti, lihvaldõ	libamisi
*lunkatama	lungatamma	-	lunkama	vonkama
mestinäq	hago	kuh'avitsaq	hago	pl kuhjamalgad
mihimidägi, -miäki	mittemiäki	midägi	(mitte) mieki	mitte midagi
moltvaq	lugõmisõq	palvuseq	palluss 'palvus'	pl palved
murave(e)ska	pada	pada	pada	pott
mässätüseq	viguriq	viguriq	hitruss, viguriq	pl vigurid
mürkläne	tasanõ/vaganõ	vaganõ	tassaline, tassan(õ)	sõnakehv, tuim
nakahhama	nakahamma	nakkamma	nakah(h)uma, nakkahama	külge hakkama
nakaskõlõma	kokotama	kogõlõmma	kokotamma, ikatama 'kogelema'	kokutama
*neelähüdämä	neelähütmä, niildmä	neelähtämmä, niildmä	niildmä	neelatama
niisamata	niisamudi	niisama	niisamudõ	niisamuti
*nilpsahtuma	nilpsahtuma	nilbõhtumma	nilbahamma	libastuma
nimehtesõrm	nimehtesõrm	nimetesõrm	nimestasõrm	nimetissõrm
noidildõ	niimuudu	niimuudu	nii	nii
nõrgahuss	nõrgahus/nõrgatus	nõrgahtus	närbehhüss	nõrkus
nährik	kõva	kõva/tuim	jatsk, jatskjanõ	vintske
*nännätämä	nisatamma	nissa andma	imetama	imetama

hootka	kuuholõk	kuusolõk	kuuhnolõminõ	koosolek
paisõhainaq	paisõhainaq	paisõleheq	paisõleheq	pl teeled
palõngaq	võlssjutuq	võlssjutuq	tsoriq	pl lobajutud
panat	kirāmiis	amõtnik	kirotai	ametnik
pargõ	hannah	parvõh	tsalgah	parves
*passatama	pühtsemmä	pühitsemä	pühitsämä	pühitsema
perotkaq	edetsõõriq	edetsõõriq	edetsõõriq	pl esirattad (vankril)
pessahhunu	närvehünü	närvehtünü	närbehütnü	tohtletanud (kartulid)
petsorka	ahokapp	ahokapp	ahokapp	ahjukapp
pidermäss	rihapulgaq	rehäpitem	rihapidimeq	rehapul, -pii
pittukõnõ	pikkunõ	pikkunõ	piu	pikkune
plaaska	putel	putel	putõl	pudel
praaliss	lump	lump	lump	lomp
*praasnits	murõh	murõh	murõh	pahandus
pravitska	mulgatus	porra	tsori	loba
proomost	kunstus	kunts	kunss	nõidus
proovotamma	hingõ pallõma	proovotamma	hingõ pallõma	hingepalvet lugema
prots	lopsinõ	lõrts	räss, sobi	lobjakas
prätäk	hädä	murõh	häda	pahandus, häda
pundutama	mässämmä	kamandamma	räüssämä	mässama
*põrahutma	põrotamma	põrotamma	põrotamma	põrutama

ratsadnik	ratsanik	ratsanik	ratsamiis	ratsanik
*rebästellemä	haardma	haardma	hagima	haarama
reoskehe	hoolõtult	hooletuhe	kaasastõ,	lohakalt
ristetämiise	riste	riste	risti	ristamisi
rjoon	ritk	ritk	rõtk	rõigas
rohenõ	ruih	ruih	ruih	ruhi
roodsakalla	rõõtsäkillä	kühmäh	roomalõ	rõõtsakil
roossa	mõtsanukk	mõtsanukk	vark	metsatukk
*rutatama	rutamma	rühkmä	pessatama	ruttama
ründsähünü	ründsähünü	kortsunuq	rintsünü	kortsunud
rüüsähüss	rüüsühoog	kõhahuug	rüüss	kõhahoog
-sagamane	-sagamane	sääne	saganõ	-sugune
*sagõhhuis	sagõhdus	sagõhhuis	sagõhhus	sagedus
samahtah	sihsamah	sihsamah	sihsamah	samas, siinsamas
sednak	kuluhain	kulu	kulo	kulu(hein)
*sokitama	pitsütämmä	pitstämmä	mutsitama, pitsitama	pigistama
soosugumannõ	sjoosugumanõ	sääne	säänte	seesugune
sündüsspäiv	sündünpäiv	sünnüpäiv	sündunsepäiv	sünnipäev
taitsabakõistõ	taitsappa	ilosappa	ilosappa	viisakamalt
talsipühine	talsipühine	talsipühine	talsipühine	jõuluaegne
tasabahõ	aiguppa	aiguppa	tassõmbalõ	aeglasemalt
tehrutamma	teretämmä	tervitämmä	tehrütämä	tervitama

tiitäväst	tiidäq	tiidäq	tiuh	(minu) teades
*tilgõtama	tilgõtama	tilbõndama	tilbõllõma	tilgendama
tingelkott	tingelpung	tengelpung	pung	rahakott, tengelpung
tordoh	torbahunu	torbahunuq	torbahhulõ, torbalõ, torbilõ	mossis
tradatama	aelõmma	videlemä	aelõmma	ringi aelema
träänine	must	träänätüq	must	määrdunud
*tsahtama	nokitsõma	nokitsõma	tsäünämmä	nokkima, nokitsema
tsarta	lobamokk	lobisejä	apat, lapatska, tsori	lobiseja
*tsibahtama -	tsibahtamma	-	tsiukama, tsiukma	pritsima
*tsimahtama	tsilkma	tsilkma	tsilkma	tilkuma
*tsimisemä, *tsimmama	nirisemmä	nirisemmä	tsirahhama, tsirrama	nirisema
*tõigahama/ tsõikama	longatamma	lõmpamma	likah(h)ama, lunkama, tõnkama	lonkama
*tsäüskmä	tsäikmä	tsäikmä	tsälgutama, tsäikmä	ampsama, närima
tsäadsä	lell	lell	lell	lell
tukutama	klopma	klopma	tukutam(m)a	tuksuma, kloppima
turask	väits	väits	väits	nuga
tuulõpurõ	tuulõpuhõ	tuulõpuhk	tuulõpuhk	tuuleraju
tähtlikanõ	tähnikinõ	täpilinõ	tähnine	tähniline

*tūlgāhātmā/ tūlgāhūtmā	tūlgāhtāmā	viland saama	viland saama	tūlgastust tundma
tūmm	tummō	tummō	tümbe	tōmmu
hudo	susi	susi	susi	hunt
undama	lūumā	lūumā	lūumā	lööma
*valisōma	helisemmā	helisemā	hellāmā	helisema
vetev	vetev	vedājā	vitāi	veojōuline (nt hobune)
vihalikku	vihatsōlt	vihasahe	vihasōl(l)ō	vihaselt
*vilkōlōma	vilkamma	juuskma	sinkama	lippama
virgastōhe	virgastō	kipōstō	virgastōlō	ruttu
vissuma	ripma	rippümā	ribahhuma	rippuma
vāhnāb	vāhāmb	vāhāp	veikūmb	vāiksem
hāhkliseq/ hāhāliseq	saajaliseq	saajaliseq	hāhāliseq	pl pulmalised
ākitsellā	ākitsellā	ākitselt	ākitselt	ākki, jārsku
hällāskene	hellāne	lināvästrik	linahānilāne, linahāālāne	linavästrik
ülā	abielomiis	ülā	naasōlinō	abielumees

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____ Sigrit Jõgi _____
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev:

_____ 19.07.1994 _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____ Seto ja Lutsi sõnavara võrdlus _____,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on _____ Karl Pajusalu _____,
(*juhendaja nimi*)

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse
tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu,
sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja
lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, _____ 25.05.2016 _____ (*kuupäev*)

